

126
8

अंश

सिद्धान्तचन्द्रिका

व्याकरण

Siddhant Chandrika

126
8

+

अथ

सिद्धिदाता-चरित्रम्

126

8

संहितैकपदेनित्यानिताधात्पसर्गयोः। नित्यासमासेवाक्येनुसाविवक्षामयेहतेतिउ-सुबलचयोवाकोक्रियावाकोक्रिया॥२॥
 संधानेर्ध्वपरयोरवधानेनोच्चारणेसंधिः३समानाजातिःसजतिःसजातौजावाःसजातीयाः४नहिपदार्थज्ञानेविनावाक्यार्थ
 ज्ञानंस्पर्करणतास्ति॥८॥

सि. च. ना. ॥ श्रीगणेशायनमः॥ नमस्कृत्यमहेशानेमतमुद्धापतञ्जलेः वाणीप्रणी
 तसूत्राणाङ्कुर्वेसिद्धान्तचन्द्रिकाम्॥ अहंउच्चारं समाताः॥ अनेन
 क्रमेणैतेवर्णज्ञेयास्तेवसमानसञ्ज्ञाःस्युःनैतेषुसूत्रेषुसंधिरनुसंधे
 योऽविवक्षितत्वाद्विवक्षितस्तुसन्धिर्भवतीतिनियमात्॥ ह्रस्वदी
 र्घप्लुतत्रेदाःसवर्णाः॥ एतेषां ह्रस्वदीर्घप्लुतत्रेदास्सजातीयैः परस्परं
 सवर्णान्यन्ते॥ अल्लवर्णोच॥ एकमात्रो ह्रस्वः॥ द्विमात्रो दीर्घः
 त्रिमात्रः प्लुतः॥ एऐः औः औः सन्ध्यक्षराणि॥ उ नये स्वराः॥ अकाराद

उ-दसि सर्वविधयोचिकल्पे^{ने} सह^{यो} विनापि सहायार्थे गम्यमाने तृतीयात्वमहं सिनेति ज्ञापकात् ३

य एकारादयश्च ह्रस्वदीर्घप्लुतत्रेदा उ नये स्वरा उच्यन्ते॥ अवर्जानामि
 नः॥ अवर्णवर्जाः स्वरा नामि न उच्यन्ते॥ हयवरल० जलनउ० म० अह
 धधन० जडदगव० खफ० छठथ० चटतकप० शषस० आद्यन्ताभ्याम्॥
 अद्यन्तौ वलौ मध्यगानामाभ्यामसहितानां सञ्ज्ञा॥ अव० जव० रूप० च
 प० एवमन्येपि॥ कार्य्ययेत्॥ कार्य्यविधा तु मुच्चार्यमाणस्य संज्ञको भ
 वति॥ यस्येत्सञ्ज्ञा तस्य लोपः॥ प्रसक्ता दर्शनं लोपः॥ प्रत्यया दर्शनं लुक्
 वर्णविरोधो लोपश्च॥ मित्रवदागमः शत्रुवदादेशः॥ स्वरा नेतरिताह
 नवर्णविरोधः॥१॥

अकारात्प्रमोवर्णः तमाहुः पञ्च कञ्जहे ॥ उकारस्तत्र विख्यातो नान्यो भवितुमर्हति ॥ १॥ विपरीतोच्चारणान्तु अकारावधिकं
तदर्थस्तु नाम्नस्य धातो ररेदो भवतीति ॥ उत्तरत्रापि प्ररेदो इत्यनुवर्तिष्यते ॥ प्रवोच्यते ॥ संज्ञापूर्वकत्वेन गुणाविधेर
विधानवत्तात्प्रयोजनान्तराण्यनुमीयन्ते मिदं गुणं अक्षे गुण इत्यादीनि ॥ १९ ॥

सि. च. ना. साः संयोगः ॥ कुं चुहुतुमुवर्जाः ॥ प्ररेदो नो मि नो गुणः ॥ प्ररए प्रोए ते
गुणसंज्ञकास्ते च नामिनः स्थाने भवन्ति ॥ प्रारै प्रौ वृद्धिः ॥ प्रा प्रार
ए प्रोए ते वृद्धि संज्ञाः ॥ प्रन्त्यस्व एदिष्टिः ॥ प्रन्त्यौ यः स्वरस्तदादिष्टि सं
ज्ञको भवति ॥ अन्त्यात्सर्व उपधा ॥ प्रन्त्या द्वर्णमात्रा तु पूर्वोपो धर्णस
उपधा संज्ञको भवति ॥ ह्रस्वा लघुः ॥ विसर्गानुस्वार संयोगा परो गुरुर्ह
र्धश्च ॥ मुरवनासिका वचनोऽनुनासिकः ॥ चित्तत्सन्तं पदम् ॥ तपरः
स्वसमानकालस्य वर्णस्य ग्राहकः ॥ इति संज्ञाप्रकरणम् ॥ ॥ इयं स्व

आदिस्वरस्य ज्ञेयत्वात् ॥ अन्त्यौ यः स्वरस्तदादिष्टि सं
ज्ञको भवति ॥ अन्त्यात्सर्व उपधा ॥ प्रन्त्या द्वर्णमात्रा तु पूर्वोपो धर्णस
उपधा संज्ञको भवति ॥ ह्रस्वा लघुः ॥ विसर्गानुस्वार संयोगा परो गुरुर्ह
र्धश्च ॥ मुरवनासिका वचनोऽनुनासिकः ॥ चित्तत्सन्तं पदम् ॥ तपरः
स्वसमानकालस्य वर्णस्य ग्राहकः ॥ इति संज्ञाप्रकरणम् ॥ ॥ इयं स्व

नाम् ॥ तदेवोत्तरत्राप्यनुवर्त्यतां न चात उपधाया इत्यत्रैव प्रो इत्यनुवृत्त्या च त्वारोपि स्युरिति वाच्यम् ॥ वृद्धि शब्देनोपस्था
सहस्रो विधास्यत इत्युच्यते ॥ तर्ह्यत्रापि तुल्यम् ॥ भागैरित्यादि लिङ्गाच्च ॥ प्रवोच्यते संज्ञापूर्वको विधिरनित्योपधास्यादि
रीत् ॥ अकचपीत् ॥ भूरिव ॥ नम्रमवीदित्यादौ पाक्षिको वृद्धभावः ॥ उत्तरार्थे च तत्त्वनुपदमेव वक्ष्यते ॥ यद्वा ॥ संज्ञाविधानव
उत्तरार्थे वृद्धिर्ह सादौपित्तिचतुर्षु उत्कर्षते वृद्धिः सोवे ॥ अतो ह सादेर्लघोर्वा वृद्धिः सटि सावित्यादीनि ॥ ६ ॥ गुरुत्वेन
मः ॥

एताभा र्कप्रश्रुता इत्यस्य स्थाने प्ररेदो नो मि न इत्येवम् अतम् ॥
इत्यस्त्वज्ञापनार्थेनोत्तनादेरुपधाया गुरोवोपि यद्वा संज्ञा ॥

रे ॥ इवर्षोयत्वमापाद्यते स्वरेपरे ॥ हसेर्हसः ॥ स्वरात्परोनेफहंकारव
ज्जितोहसोहसेपरेऽवसानेचवादिर्भवति ॥ भवेजवाः ॥ भवेसरेनां
भवेपरेजवानवन्ति ॥ वार्पवर्षेणसवर्णः ॥ स्वरहीनंपरेणसंयोज्य
मदद्यानप ॥ जपाद्यवत्तावादिर्वाच्याः ॥ द्वित्वंधस्यैवपस्यैवनोनयो
उजयोरपि ॥ दद्यानयादिषुवर्षेर्वोध्यं रूपचतुष्टयम् ॥ दद्यानयाद
द्यानय ॥ दध्यानय ॥ रहाद्ययोद्विः ॥ स्वरपूर्वोद्विफाहकाराच्चपरोपयो
वादिर्भवति ॥ गोर्षत्र ॥ गोर्षत्र ॥ नह्यस्ति ॥ नह्यस्ति ॥ पार्ष्णम् ॥ वर्ष

केतारः ॥ कीलीपुरितिबुद्ध्यान्परोप्रसारितं क्रयम् ॥ ११ ॥ अक्षोरपस्यावयवेक्ष्यक्षमिन्द्रियकंमतमितिप्राप्तवतः ॥ २० ॥ अनन्त
रोक्तत्वादयादीनामेवयकारवकारौगृह्येतेत्याशयेनाह अयादीनामिति ॥ ननुव्योर्ध्वोरित्यादाविवद्वर्त्तवर्णयोर्नेहरो
कस्मान्नेतिचेत्प्राचारउपमानादित्यादित्तेजान् ॥ २१ ॥

जेयंमनः ॥ कपार्थप्रसारितं क्रयम् ॥ केयमम्यत् ॥ अन्तादेरुदित्यादा
वावक्तव्यः ॥ अक्षौहिणी ॥ प्रोटः ॥ प्रोटिः ॥ स्वेरम् ॥ स्वेरी ॥ स्वेरिणी ॥ द्यो
लोपशवापदान्ते ॥ पादान्तेस्थितानामपदीनांपकारवकारयोर्लोप
शवानवन्ति ॥ तज्जागताः तयागताः ॥ पटइह ॥ पटविह ॥ तस्माद्दृष्टम्
तस्मापिदम् ॥ ताइह ॥ ताविह ॥ लोपशिनसंधिः ॥ प्राचारउपमाना
दितिज्ञापकात् ॥ नलोपशितुंभवत्येव ॥ स्वादेरितिनिर्देशात् ॥ दा
मोदरः ॥ राजारवः ॥ एदोतोतः ॥ पादान्तेस्थितादेकारादोकाराच्च

कैमहरणमिहानुवर्ततेतच्चयवस्थितविकल्पाय तेनपदान्तेओकारान्तादोरतोवालोपश्च एदोतइत्यग्रपूर्वदलेदकारनिर्देशो
नोत्तरदलेतदनिर्देशोनचेत्तामिति ॥ समासप्रत्यययोरितिभिक्तेलुकिप्रत्ययलक्षणो नपूर्वभागस्यपदत्वन्तोत्तरस्येति
एतदयमेवतपरकरणम् ॥ ११ ॥

सर्वरासदृश्यसंवेधिकलात्सर्वरास्येतिलधाम् सर्वरासंज्ञाचसमानस्येवनान्यस्येतिस्पष्टार्थम् समानस्येति॥२॥पञ्जस्यवल्ल
हाराप्रवृत्तिरितिदीर्घस्यापिदीर्घः॥यथाज्ञलेस्यलेवेवमेवोवर्धतिसर्वदा॥तद्वदीर्घस्यदीर्घत्वंह्रस्वस्यखलुजायते॥३॥
हलीयेत्यत्रव्यपदेशिवद्वावेनेतिऽहारां॥अमुख्यमुख्यव्यवहारःव्यपदेशः ईवालाङ्गलपठिःस्यादित्यमरः॥६॥मुख्येनमः

सि. चं. ना. ४ परस्याकारस्यलोपश्चनवति॥तेऽत्र॥पटोऽत्र॥गोर्वा॥गोऽजिनम्
गवाजिनम्॥गोऽजिनम्॥सर्वर्षेदीर्घस्सह॥समानस्यसर्वर्षेपरे
सहदीर्घो नवति॥दैत्यारि॥अद्वात्रादधीह॥श्रीशः॥नानृदयः॥
होतृकारः॥सामान्यशास्त्रतो नूनंविशेषोचलवान्नवेत्॥परेण
वैवाधोवाप्रापशोदृश्यतामिह॥हलादेरिषादौटेलोपोवक्तव्यः॥
हलीषालाङ्गलीषा॥मनीषा॥प्रद्योम्॥शकभुः॥कर्कभुः॥कु
लरा॥पटिति॥सारङ्गः॥पशुपक्षिणोः॥साराङ्गोऽमः॥सोमन्तः॥

बुद्धिर्मनीषाधियरांधीःप्रज्ञासेमुखीमतिरिति॥२॥

वाश्रादृश्यव्यवस्थितत्वाल्लोपाभावपक्षेप्रकृतिभावाः॥उत्तिपूतिस्त्यादिनापूतिशब्दोनिपातितः॥वश्रादृश्यव्यवस्थितत्वात्
अपवायावदस्येकयोगेकार्यप्रयुक्तयोगकरणं क्वचित्स्वरतोऽत्यत्राप्यवपवादिप्रवृत्तिज्ञापनार्थम्॥नेनकृप्यंगवृत्तिरिति

सि. चं. ना. ३ र्षेत्यादौ॥उवम्॥स्वरे॥मद्भुत्र॥सूत्रेष्वदृष्टं पदं स्रजान्तरादनुवर्त
भीयम्॥नारम्॥स्वरे॥यित्वर्धः॥लृलम्॥स्वरे॥लनुवन्धः॥एअय
स्वरे॥नयनम्॥ओअव॥स्वरे॥नवनम् गोरवापहान्तेस्वरे।दि।
क्लितावायन्तयोर्वक्तव्यौ॥गवाग्रम्॥गोऽग्रम्॥गोऽग्रम्॥इन्द्रात्
योः परतो गोरु नित्यम्॥गवेन्द्रः॥गवात्तः॥एअय॥स्वरे॥नायकः
ओअव॥स्वरे॥पावकः॥क्वचित्स्वरवदकारः॥गमूतिः॥कोश
युगम्॥अन्यत्रगोदूतिः॥क्षप्यंजप्यंशकार्थे॥अन्यत्रक्षेपं पापम्

वृत्तिरस्यादेवलोपोन॥६॥अत्रमाधवः लावगापएओ ऐओ
रित्यादौसिद्धमित्याहुः॥६॥

प्रकृतं अणमिति विमहेः १ वत्सतरणदेयमृणमित्यादि २ मृणं स्यापनपनापयदन्त्यट्ठं क्रियते तदृणारणमित्यर्थः ॥ १६ ॥ प्राक्
देशः नदीचदशारणारण्यदोदुर्गभूमौ जले च ॥ ११ ॥

ले ॥ प्रार्णम् ॥ वत्सतराणम् ॥ वसनाणम् ॥ कचलाणम् ॥ मृणाणम् ॥ ह
शाणम् ॥ अदादौ नामधातौ वा प्रार्णं नीयति ॥ प्रर्णं नीयति ॥ लृ ॥ अल ॥ अ
वर्णं ॥ वर्णे परे सहा भवति ॥ तवङ्कारः ॥ तवङ्कारः ॥ तवङ्कारः ॥ त
वङ्कारः ॥ अदादौ नामधातौ वत् ॥ पलादत्र पोद्धिर्वा ॥ प्राङ्कारीयति
प्राङ्कारीयति ॥ प्रङ्कारीयति ॥ प्रङ्कारीयति ॥ ॥ इति स्वरसन्धिः
॥ तामौ ॥ अदसोऽमीशब्दसंघिन्याति ॥ अमीशब्दादित्याः ॥ द्वे द्वि
त्वे ॥ ईकारान्तदुकारान्तएकाण्तश्च शब्दो द्वित्वे वर्तमानसंघिन

वागहरामनुवर्त्यवस्थितो विकल्पः ॥ तेनामोऽस्यास्तीत्यमीत्यत्र न ॥ माधवस्त्वत्र एतेरे इत्यन ए इति सप्तम्यनामनुवर्तते ॥ तेन एते
कतेपश्चाज्जातोऽमीशब्दः संघिन्याति ॥ ईकार एव संघिन्याति न त्वकारोपि नामीति ज्ञापक इति भावः ॥ अत्रनेति योजयिष्ये
कचिदुक्तेनेति शब्देयम् ॥ तेन वा तप्रमीशब्दोऽस्यासिध्यति ॥ २ ॥

अरित्यत्र सवर्णे दीर्घ इत्यतो दीर्घ इत्यनुवर्तते ॥ अशब्दस्य निपतत्वात् कचित् प्रथमं ॥ तेनावर्णस्य अवर्णे न सहभाष्यमान ए
वान्दीर्घा भवतीति ॥ ३ ॥

सि. च. ना. ५ रे सह एनवति ॥ तवेदम् ॥ ममेदम् ॥ ३ ओ ॥ अवर्णं उवर्णे परे सह ओ न
वति ॥ गङ्गादकम् ॥ एएए ॥ अवर्णं देकारे एकारे च परे सह एकारे न
वति ॥ तवेषा ॥ तवैश्वर्यम् ॥ मृ ॥ अन् ॥ अवर्णं ववर्णे परे सह अन् न
वति ॥ हसात्परस्य लोपो वा सवर्णे भ्रमे ॥ तवर्धिः ॥ तवर्धिः ॥ तवर्धिः
अवर्णान्तादुपसर्गादकारादौ धातावार ॥ उपा चर्चति ॥ प्रा चर्चति ॥
अवर्णं हत्ते तृतीया समासे ॥ सुरवार्तः ॥ हुः स्वार्गे ॥ शीतार्तः ॥ तृती
या समासे किम् ॥ परमर्तः ॥ अवत्सतरकचलवसनाणदशचक्र

ओ ओ नो इत्यत्रापो इति योऽविभाजं कृत्वा अओ वा इति वानुवर्त्य अवरणात्तादुपसर्गो दोषादौ धातौ नित्यमोकारः नाम धातौ तु
वेति व्याख्येयम् तेन उपोषति ओधीपति एवं विभोः इत्याद्यपि निर्वस्वम् ॥ २ ॥ एदोदादिकं च ह्रस्वमिदं त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत् ॥ एते
धत्तोरिति निषेधज्ञापकात् ॥ ३ ॥ ए इति योऽविभाजं कृत्वा तत्राग्नरुणं एग्नरुणं वा स रुणं वानुवर्तनीयम् ॥ व्यवस्थितविक
ल्योयं तेनावरणान्तादुपसर्गो दोषादौ धातौ नित्यमोकारः नाम धातौ तु वा ॥ ३ ॥

केशवेशे ॥ सीमान्तोऽयः ॥ ओलोष्टयोः समासेवाविस्वोष्टः ॥ स्थूलोतुः
ओ ओ ओ ॥ अवर्णो दोषाकारे ओकारे च परे सह ओकारो नवतिवि
स्वोष्टः ॥ स्थूलोतुः ॥ समासे किम् ॥ तवोष्टः ॥ एदोदादौ धातौ अवर्णान्तो
पसर्गस्थलोपः ॥ प्रेक्षते उपोषति ॥ एदोदादौ नाम धातौ वा ॥ उपेडकी
पति ॥ उपेडकी पति ॥ ओधीपति ॥ ओधीपति ॥ एते धत्तोरिति ॥ उपेति ॥ उ
पेधति ॥ प्रस्येष्पपोर्न ॥ प्रेषः ॥ प्रेष्यः ॥ प्रस्य किम् ॥ अपेषः ॥ एवेप्र
नवधारणे ॥ प्रदेव ॥ अवर्णारणे त्वदेव ॥ प्रइए ॥ अवर्णदिचर्णेप

सि. बं. नाः पति ॥ अग्री अत्र ॥ पट् अत्र ॥ माले आनप ॥ पचे ते शमो ॥ ओ निपाता
स्वरो निपातः संधिन पति ॥ प्र अये हि ॥ इ इदं पश्य ॥ उ उतिष्ठ ॥ ओ ए
वं म न्यसे ॥ ओ द न्तो निपातः ॥ अहो ईशाः ॥ अहो आगताः ॥ प्रद
न्तो धौ वेतौ ॥ विष्णो इति ॥ विष्णुविति ॥ ष्णाम सवर्णे स्वर उ समासेप
पदान्ते वा ह्रस्व ॥ चक्रि अत्र ॥ चक्र अत्र ॥ मधु अकारः मध्य कारः ॥ म
धु एतत् ॥ मध्येतत् ॥ कर्त्तु इदम् ॥ पदान्ते किम् ॥ गोयौ ॥ ह्रस्वविधान
सामर्थ्यान् संधिः ॥ समासे तु ह्यर्थः ॥ पदान्ता नो समानानाम्पति ॥

अकारदिनोकारान्तोऽप्रत्ययः
ताओकारोऽनुवर्तते ॥ स च सामर्थ्या
विधौ च यः ॥ एतमानं धिने वा ह्रस्वः
रडिन् ॥ पूर्वप्रकृतवाक्यार्थस्याप्यथा द्योतकोपमाकारः ॥ पूर्वप्रसिद्धोऽयं मन्त्रः ॥ इदानीं नित्यमोकारः ॥ ५ ॥

इत्यभिप्रेत्याहुः स्वर इति ॥ स्वनोप्येक एव बोध्यः न तु स्वरान्तश्चार्थे वेदोऽपि रितादिति निर्दिष्टम् ॥ ओ ओ नो इति सूत्रान्तरं कृत्वा
पातस्य विशेषणम् ॥ केवलस्य सिद्धत्वात् ॥ तत्र ओकारान्तो निपातो न संधिं याति ॥ ५ ॥ इदं द्रव्यं क्रियायोगे मूर्त्यो दैव्यानि
रडिन् ॥ पूर्वप्रकृतवाक्यार्थस्याप्यथा द्योतकोपमाकारः ॥ पूर्वप्रसिद्धोऽयं मन्त्रः ॥ इदानीं नित्यमोकारः ॥ ५ ॥

सि. च. ना.

७

ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न

वदत ॥ देवदत्त ॥ देवदत्त ३ गुरोः किम् ॥ वाका एदकारस्य माभू
त् ॥ अन्तः किम् ॥ रुम् ॥ ॥ इति प्रकृतिज्ञावः ॥ ॥ चपा अवेज
वा ॥ पदान्ते वर्तमानाश्च पाजवानवन्त्यवेपरे ॥ षउत्र ॥ वाग्यथा
जमे जमावा ॥ पदान्ते वर्तमानाश्च पाजमेपरे जमावाः ॥ षरा
मम ॥ षइमम ॥ वाङ् मधुरा ॥ वाउ मधुरा प्रत्यये जमे जवस्यापि
नित्यं जमाः ॥ तन्मयम् ॥ चिन्मयम् ॥ चपा च्छशः ॥ चपाहु
तरस्य शकारस्य छेवानवन्त्यवेपरे ॥ वाक्छूर ॥ वाक्छूरः ॥ अ

ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न
विपरिणामं कृत्वा च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न
ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न ननु च पादस्य नवत्वं यद्येवमस्ति चेन्न
॥ जनाभावात् स्तोकाच्छेषस्य लिङ्गम् ॥ २ ॥

शुभीतिनिर्विसर्जनिदेशेनैतं ज्ञापितम् ॥ यस्य परे स्तोत्रे विसर्जनिदेशेनैतं तस्य पादस्य कत्वं ज्ञा

वे किम् ॥ वाक्छूरति ॥ हो न जाः ॥ चपाहुतरस्य हकारस्य भनावा
नवन्ति ॥ पदगंगाश्च पः तद्वर्गगश्चतुर्थी नवति ॥ तद्विः तद्विः
वाग्यरि ॥ षउत्तलानि ॥ स्तोत्रेषु निश्चुः ॥ सकारतवर्गयोः शका
रवर्गयोः शकारवर्गयोः नवतः ॥ संख्यासामेयथाक्रम
मतिवाच्यम् ॥ कश्चरति ॥ कश्चरः ॥ तच्चित्रम् ॥ तच्छास्त्रम् ॥ न
शात् ॥ शकाराहुतरस्य तवर्गस्य चतुर्थी नवति ॥ विश्वः प्रश्नः ॥
हुनिः पुः ॥ सकारतवर्गयोः षकारतवर्गयोः शकारतवर्गो

मोरो इति त्रय्याहार्पम् ॥ आकाङ्क्षितैकदेशापूर्वमध्याहारः ॥ १ ॥

द्योर्लोपशि ततः पदान्तस्त्वनुवर्तते ॥ तेन पदानो वर्तमानादितोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न च श्रुत्वेपि सन्धौ
 योगविभागेन पुनर्विधानार्थम् ॥ अन्त्यादिति विभज्यते अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न हि पदान्ते प्रकारः स
 न्यादिति विभज्यते ॥ अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ अनेन द्वोरित्यस्य बाधः क्रियते ॥ तेन वसवतिः वसा

सि. चं. नाः नवतः ॥ कष्यष्टः तद्दीकते ॥ नवि ॥ षकारे परे तवर्गस्य तु त्वं न नवति
 नवान् षष्टः ॥ दोरन्त्यात् ॥ पदान्ते वर्तमाना हवर्गस्य स्तोऽर्थात्
 त्वं न नवति ॥ वरानरः ॥ षड् नरः ॥ षट्सो दन्ति ॥ नवति न गवो
 र्ना ॥ षस्य वतिः ॥ षष्ठाप्यः ॥ सुपो न ॥ लिट् सु ॥ तोर्लिलः ॥ तव
 र्गस्य लकारे परे लकारो नवति ॥ तद्धुनाति ॥ नवाधिरवति ॥
 अनुनासिकाननुनासिकत्वेन द्विधा पञ्चलाः ॥ तत्र नकारस्या
 ननुनासिको लकारः ॥ उदः स्थास्तोभोः सलोपः ॥ उस्थानम् ॥ उ

नशान्तधीत्यत्र ननु द्वयोः पादानां कुल्यस्या नित्यत्वज्ञापनार्थमित्याशयेनाह सुपोनेति ॥ ४ ॥

तेन प्रादिज्ञापकात् ॥ ननु पदानो वर्तमानादितोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न च श्रुत्वेपि सन्धौ
 योगविभागेन पुनर्विधानार्थम् ॥ अन्त्यादिति विभज्यते अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न हि पदान्ते प्रकारः स
 न्यादिति विभज्यते ॥ अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ अनेन द्वोरित्यस्य बाधः क्रियते ॥ तेन वसवतिः वसा

न २
 वत्स्यासिद्धत्वात् नानुस्वारः ओटन्तो निपात इत्याभेदस्येन नम वेत्यस्यानुवर्तते लोपत इति बोध्यम् ॥ ३ ॥ अन्त्यादित्यनुवर्तमाने
 रित्येकोयोगः अस्य बोक्तव्यार्थः श्रुत इत्यपरः अत्र दूरादाकाने इत्यनुवर्तते वेत्यनुवर्तते इतो वा श्रुतवदुनित्या

तिवाहस्वः ॥ ब्रह्मत्रयिः ॥ ब्रह्मर्षिः ॥ दणित्रयिः ॥ दराडटयिः ॥ मधुत्र
 कारः ॥ मधुकारः ॥ होत्स्वकारः ॥ होत्स्वकारः ॥ पदान्ता नामितिकि
 म् ॥ अर्च्यत् ॥ जयादुजोवोवास्वरे ॥ किमुक्तम् ॥ किमुक्तम् ॥ दूरा
 दाकानेहः पुतः ॥ दूरात्संवाधने पदा क्यंतस्पटेः सुतोवा ॥ हे अस्व
 हापम्ब ॥ हे ईश ॥ हपोश ॥ सप्तस्यर्थे ईर्तसंधिं पाति ॥ वातप्रमी अ
 स्ते ॥ यथीदम् ॥ यथीएषः ॥ इतो वा उत्र ॥ उइति ॥ वित्ति ॥ अप्रुतव
 दिभो ॥ देवदत्तेति ॥ गुणेरन्तोऽनस्यस्यापि वापय्यापेण पुतः ॥ हे
 ॥ श्रुतः ॥ श्रुतस्संभिनयाति ॥ एहि देवदत्त ॥ अत्राधीष्वा ॥ हे हे प्रयो जो हे रुपाः सुतोवाध ॥

ननु पदानो वर्तमानादितोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न च श्रुत्वेपि सन्धौ
 योगविभागेन पुनर्विधानार्थम् ॥ अन्त्यादिति विभज्यते अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ न हि पदान्ते प्रकारः स
 न्यादिति विभज्यते ॥ अन्त्यादोऽर्थात्तद्ये किमर्थमन्त्यादिति ॥ अनेन द्वोरित्यस्य बाधः क्रियते ॥ तेन वसवतिः वसा

निपात इत्यनुवर्ततेऽत एव निपातस्य श्रुत ताव भवति ॥ सवस्वरे संभिनयाति ॥ निषेधस्तु प्रकरणावकाशः ॥ १ ॥

संयोगान्नस्यलोप इत्यत्र वा वसान इत्येते वेत्यपकृष्य तस्य व्यवस्थितत्वाप्रयणात्कचिन्नेत्याशयेनाह ॥ पुंसोऽवपर इत्या-
ननुमो इति सूत्रात् ॥ संज्ञा पूर्वो विधिरनित्यो यथा स्यादित्येवमर्थमिदम् ॥ तेन सन्नादित्यादिसिद्धम् ॥ वस्तु-
निर्देशो नास्यानित्यताज्ञापनात्सन्नादित्यादिसिद्धम् ॥ अत्रम इति योजो विभज्यतत्र सकंचानुवर्त्य कचि-
पुंसुव इत्यादिसिध्यति ॥ ४ ॥

सि. बं. ना ९
होवति ॥ पदान्तादीर्घाद्वा ॥ लक्ष्मीच्छाया ॥ लक्ष्मीच्छाया ॥ प्राङ् माङ् भ्या-
नित्यम् ॥ प्राक्छादपति ॥ माक्छिदत् ॥ पुंसोऽवपर रेखये सैवो गान्तस्या-
लोफ ॥ पुस्को किलः ॥ पुंसुत्रः ॥ अवपरैकिम् ॥ पुंक्षीरम् ॥ खपेकिम्
पुंदासः ॥ रमातौवा ॥ पुंसख्याति ॥ पुंख्यातिः ॥ मोऽनुस्वारः ॥ मकार-
स्यानुस्वारो भवति ह्रस्वदान्ते ॥ तं ह्रसंति ॥ पदं दृष्ट्वा ॥ नश्चोपदान्ते भ-
से ॥ नस्यमस्य चापदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारो भवति ह्रस्वकारे-
वपर ॥ पशोसि ॥ पुंन्नाम् ॥ स्वनङ्गं हि ॥ यमापयेऽस्या ॥ अनुस्वार

अत्र होङ्मा इत्यतो ह्रकारोऽनुवर्त्यः ॥ सच विभक्तिविपरिणामेन सप्तम्यनो बोध्य इत्याशयेनाह ॥ ह्रकारे चेति ॥
नेत्यनुवर्त्ये वाक्यभेदेन व्याख्येयम् ॥ ततश्चापदान्ते सप्तम्यनुस्वारोऽनुस्वारो नेत्यर्थः ॥ तेन सुहि न्यामि-
त्यादिसिध्यतीत्यह ॥ ५ ॥

वेति द्वितियसूत्रोपन्याससामर्थ्यादेतत्पदान्तविषयमित्याशयेनाह ॥ पदान्ते वर्तमानस्येति वेति व्यवस्थितो विकल्प-

स्य यमा भवति पपेपरे ॥ अस्य पपस्य सवर्णाः ॥ शान्तः ॥ अङ्गितः ॥
कुरीदतः ॥ गुम्फितः ॥ वा ॥ पदान्ते वर्तमानस्यानुस्वारस्य यमा वा-
भवन्ति पपेपरे ॥ अस्य पपस्य सवर्णाः ॥ त्वं करोषि ॥ तं तनोति त-
न्तनोति ॥ संपन्ता ॥ सम्पन्ता ॥ संवत्सरः सद्यत्सरः ॥ पंलोकम् ॥ प-
लोकम् ॥ किवन्ते राजतौ परे समो मस्यम एव ॥ सम्राट् ॥ पवलमनप-
रे ह्रकारे मस्य पवलमनावा ॥ किं ह्यः ॥ किं पश्यः ॥ किं बहू लपति ॥ कि-
ं बहू दपति ॥ किं ह्य दपति ॥ किं ह्य लपति ॥ किं ह्य लपति ॥ किं नहु-

इत्यभिप्रेत्याह ॥ पवलमनपरे ह्रकारे इति ॥

वेति व्यवस्थितविभाषा अथ गान् ॥ शसे इत्यादिपकारेण तत्पर्यन्तं लक्षम् ॥ १९ ॥ वेति व्यवस्थितत्वादेव प्राङ् रूषश्च इत्यत्र
निवेद्यते ॥ ४ ॥

सि. सं. ना.

ते ॥ किंहुते ॥ शसे च पस्पृक्षिती योवा ॥ वत्सरः ॥ बध्मरः ॥ प्रसरः ॥
अफूसरः ॥ नपदान्ते ॥ तत्साधुः ॥ कुकटुकवर्जितस्पविभक्तौ न
नवत्सु ॥ दनात्सस्पवाधुद ॥ षट्संतः ॥ षट्सन्तः ॥ सन्तसः ॥ स
नत्सः ॥ शसेहोः कुकटुकौवा ॥ पाङ् षट् ॥ पाङ् सप्त ॥ पाङ् रूष
हः ॥ सुगणसाधुः ॥ सुगण्टसाधुः ॥ सुगण्टसाधुः ॥ यकारे परे न
नस्पनस्वा ॥ सोर्विसर्गः ॥ सकारे फपोर्विसर्गो नवतिरसेपदा
न्तेव ॥ धातोः पदान्तेन तुरसे ॥ कुट्बोः ॥ पौवा ॥ कवोर्चपरेविस

कवोरिति गोविभक्तौ यः तेन क
जमः कवोरित्येव विभक्तौ यः तेन क
षः कवोरित्येव विभक्तौ यः तेन क
यः कवोरित्येव विभक्तौ यः तेन क

धोः परतो विसर्जनीयस्य सोविधीयते ॥ भास्कर इत्यादि ॥ क्वाचित्कंचिदम् ॥ ६ कः पयोर्विधानात् नः सगित्यनु
क्वा नमः पाहि इत्यादि सिध्यति ॥ अइए ॥ अत्रो इत्यतः इकारो कारेण वीत्यतः वीतिमराङ्कानुत्पत्त्यनुवर्त्य विभक्ति
पर्ययन्ते ॥ १९ ॥

पुंसे राक्यभेदेन संवध्य नमस्त्यानि कस्य नस्यनेति व्याख्येयमित्याहुः ॥ १९ ॥ पदेत्येति किं ॥ ददंश
परिरागां च कर्त्तव्यं वाक्यभेदेन इदं दुभ्यामिव सर्मस्य

जममहंरां नजेवानुवर्त्येवाक्यभेदेन संवध्य नमस्त्यानि कस्य नस्यनेति व्याख्येयमित्याहुः ॥ १९ ॥ पदेत्येति किं ॥ ददंश
कुलविधिलुवाभ्यामवक्षतीत्यादावेकपदस्य च वर्जसावकाशः ॥ च पाच्छः ॥ अम्वपुक्तौ च सादाविद्यादिनिर्देश

तं ननम् ॥ नः संकच्छते ॥ नान्तस्पपदस्यावपरे छते सगागमो नर्वा
त ॥ राजंश्चित्रम् ॥ नवास्तनोति ॥ प्रवपरे किम् ॥ सन्तसुः ॥ नष
शान्तनोति ॥ शैवकौवा ॥ नान्तस्पपदस्यावपरे शोनाचेयागमो नव
ति ॥ नवाभूरः ॥ नवाभूरः ॥ नवाभूरः ॥ ह्नो ह् स्वादिः स्वरे ॥ उ
कारणकारनकाराद् ह् स्वादुत्तरादिर्न वन्ति स्वरे परे पदान्ते ॥ प्र
साङ् दम् ॥ सुर्गाह ॥ राजन्निह ॥ छैः ॥ ह् स्वात्परश्चकारो द्विर्न
वति ॥ रवसे च पाकसाताम् ॥ तवच्छत्रम् ॥ दीधीत् ॥ होच्छति

अत्र पदानां वेत्तव्यं तेन नमस्त्यानि कस्य नस्यनेति व्याख्येयमित्याहुः ॥ १९ ॥ पदेत्येति किं ॥ ददंश
तदनुवर्त्येव विभक्तौ यः तेन क
यः कवोरित्येव विभक्तौ यः तेन क
यः कवोरित्येव विभक्तौ यः तेन क

संवध्यते ॥ विकल्पस्तु व्यवस्थितः ॥ तेन पदान्ते दीर्घादाङ्माङ् वङ्जिताद्वा ॥ अत्र ह् स्वादिति नानुवर्त्यम्
॥ स्वरे इत्यनुवर्त्यविभक्त्यस्येन स्वरादिति बोध्यम् ॥ २० ॥

तस्यास्माभिरुक्तं कुत्तिरिति कस्य नस्यनेति व्याख्येयमित्याहुः ॥ १९ ॥ पदेत्येति किं ॥ ददंश
कुत्तिरिति कस्य नस्यनेति व्याख्येयमित्याहुः ॥ १९ ॥ पदेत्येति किं ॥ ददंश

सि. चं. ना.
२९

त्रम्॥ पशस्कल्पम्॥ पशस्कम्॥ पशस्काम्यति॥ सर्पिष्वासम्॥ सर्पि
ष्कल्पम्॥ सर्पिष्कामति॥ तमस्करोति॥ पुरस्करोति॥ निष्प्रसहम्॥
अविष्कृतम्॥ तिरस्कृती॥ द्विष्करोति॥ द्विःकरोति॥ त्रिष्करोति॥ त्रिः
करोति॥ चतुष्कपालः॥ धनुष्करोति॥ धनुःकरोति॥ सर्पिष्करिण
का॥ अपस्कारः॥ अमस्कम्भः॥ अपस्यात्रम्॥ अपसहिताकुशा
अपसकुशा॥ अपस्कृणी॥ अधस्पदम्॥ शिरस्पदम्॥ प्राकृति
गणोपम्॥ रोरात्रिणु॥ अहोविसर्गस्पदान्तेरोभवति॥ नतुरात्रा

मुख्यप्रयोगस्तु गतमहोरात्रिरेवा॥ ९॥ अत्रैव जहेति परिशेषात् तत्र स्वसलाभो भवति॥ ४॥

दिषु॥ अहर्गणः॥ अहरहः॥ रात्रौ दिषु तु॥ अहोरात्रः॥ अहोत्पम्॥
अहोरथन्तरम्॥ अतोऽत्पुः॥ अकारात्परस्य विसर्गस्य उकारो भव
त्यतिपरतः॥ कोऽर्थः॥ हवे॥ अकारात्परस्य विसर्गस्योकारो भव
हवे परे॥ देवोपाति॥ मनोरथः॥ आद्वैलोपशः॥ अवर्णीत्परस्य
विसर्गस्य लोपश्च भवत्येव परे॥ देवा अत्र॥ वाता वान्ति॥ स्वरेपत्
म्वा॥ अवर्णीत्परस्य विसर्गस्य स्वरे परेपत्त्वम्वा॥ देवो ईह॥ देवापि
ह॥ नोसः॥ भोस भोगोस घोस इत्येतस्य विसर्गस्य लोपश्च भवत्येव

सि. चे. ना
१२

वेपरे॥ जोहरे॥ जोगोनमस्ते॥ अघोपाहि॥ स्वरेपत्वत्वा॥ नोपे
ह॥ जोगोपिह॥ अघोपपगच्छ॥ नामिनोर॥ नामिनः परस्पविस
र्गस्परेफोभवत्यवेपरे॥ अतिरत्र॥ पदुर्वक्ता॥ रेफप्रकृतिकस्य
खपेघा॥ योः पतिगिर्णति॥ अहपति॥ अहर्षति॥ रेफप्रकृ
ति॥ कस्यविसर्गस्परेफोभवत्यवेपरे॥ प्रातरत्र॥ अन्तर्गतः रि
लोपोदीर्घश्च॥ रेफस्परेफेपरेलोपोभवतिपूर्वस्पचदीर्घः॥ पुन
रमते॥ हरोराजते॥ नान्तरम्प॥ सैवाद्धिसे॥ सशब्दादेशशब्दा

अनुक्तसमुच्चयार्थश्चकारः तेन खपेवेत्तु क्वार्तिकं लब्धमित्याहुः॥ २॥ सटोऽभावाद्बुद्धे सर्वोदीतो स
तच्छब्दस्यानुकरणम्॥ तत्साहचर्योद्देशशब्दोपेतच्छब्दस्यैव अर्थमावतात्पर्योच्चारणविषयकमनुकी

वकार्यभावेनापि॥ सधातुरित्यादिज्ञापकत॥
व्येम्॥ अहमात्रतात्पर्योच्चारणविषयकमनुकी

विसर्गस्पस इति नुक्ते पौर्वायै शब्दानां गौरवत्वाद्यवयोरनपेक्षरणात्॥ अः स इति सूत्राणि यद्यदि सङ्गो यस्येत्युक्तं तत्संज्ञा पूर्वक
दृष्टा॥ अथ वेत्तु नुक्ते स्थितत्वा अय रणात्॥ अः स परे ख स इति॥ अस्मिन्नर्थे वादीपोः प्रानुरित्यादिनिर्देशोप

मस्यः कः पौवाभवतः न्हः पाहि॥ न्हः पाहि॥ न्हन्याहि॥ ॥ इति हस
संधिः॥ ॥ विसर्जनीयस्पसः॥ खसेपरे॥ कस्तनोति॥ शसपरेख
सेविसर्जनीयस्पविसर्गएव॥ कः त्सुः॥ रामः साता॥ घनाघनः क्षो
भनः॥ शसेवाः॥ कः शरः॥ कश्शरः॥ कः वणः॥ कश्चणः॥ कः साधुः
कः साधुः॥ खसपरे शसेविसर्गलोपोवा॥ हरिस्फुरति॥ हरिस्फु
रतिं वाचस्पत्यादयो निपातात्सिध्यति॥ वावस्पतिः॥ वृहस्पतिः॥
तस्करः॥ कौतस्कुतः॥ कानकान॥ कोस्कान॥ नास्करः॥ पयस्या
॥ हरिस्फुरति॥ कुप्पोऽकः पौवा॥ कः करोति॥ कः करोति॥ कः पचति॥ कः पचति॥ २॥

तेन सस्यानित्यलपोपनायोमतेन कः साधुरित्यादि सि
नुक्ते तः॥ २॥ भिन्नानुपूर्वैकः पादकाव्यप्रतिपादकः प
पौपः॥

सोनइत्यावर्त्यशसोनकारस्यसकारइतिवाख्यम्॥६४॥सिध्यर्थमिहतेनजाःइत्यादिसिद्धम्॥६५॥

सि. चंभा:

चंभाः
३
वर्णमात्रेणविधिः॥यर्थमा
संज्ञोपेयकानस्यान्॥वर

यो नवन्ति॥ एकत्वद्वित्वबहुत्वेषु॥ एकवचनद्विवचनबहुवच
नानि॥ स्वरचिसर्गः॥ देवः देवौ॥ जसोजकारोजसीतिविशेषणार्थः
देवाः॥ अम्शसोरस्य॥ समातात्परयोरम्फासोरकारस्यलोपोभव
ति॥ देवम्॥ देवौ॥ शसः शकारः शसीतिविशेषणार्थः॥ सोनः पुंसः
पुल्लिङ्गात्समातात्परस्यशसः सकारस्यनकारादेशोभवति॥ न
त्वाम् शसीत्यात्वे॥ शसि॥ शसिपरेपूर्वस्यदीर्घोभवति॥ पदादेश
स्तदभवति॥ नतुवर्णमात्रविधौ॥ देवान्देवम्॥ अंकाशत्पर

वर्णमात्रे विधिरिति चतुर्द्धा समासः ॥ वर्णमात्रे रोतिकिम् ॥ अस्केनेत्यत्रा
 तिकिम् ॥ देवानित्यत्र विसर्गे घथान स्यात् ॥ वर्णमात्रे इतिकिम् ॥ देव इष्ट इत्यत्र विसर्गे स्योत्यं यथान स्यात् ॥

भूमिः अः इति खेदः ॥ यद्वा ॥ भूमि इति खेदः ॥ प्रकारात्परस्य भूमाभकार इत्यर्थोऽस्तु ॥ प्राकारो वास्वित्यतोऽनुवर्तते ॥ एवं भू-
त्ववर्त्तते ॥ यद्वा ॥ भूमि इति खेदः ॥ प्रत्यया समानोर्द्धोऽप्यस्त्यतोऽलोपमनुवर्त्तते ॥ यद्वा ॥ भूमि इति खेदः ॥ भूमि इति खेदः ॥
दिप्रकरणाभित्वान्यसाद्विधीयते ॥ अतः प्रोक्तः पापयतीत्यादिसिद्धम् ॥ २ ॥

ए५ न न व ति ॥ देवेन ॥ आदि ॥ अकार आ न व ति न कारादौ स्यादौ परे
 देवाभ्याम् ॥ क्यः अकारात्परस्य नि सो न कारस्याकारादेशो न व ति
 अ५ ए ॥ ए५ ऐ ॥ देवैः ॥ डे५ क ॥ अकारात्परस्य डे५ त्ये त स्यागागमो
 न व ति ॥ देवाय ॥ देवाभ्याम् ॥ एस्मि बहुत्वे ॥ अकारस्येत्वं न व तिस
 कार न कारादौ स्यादौ परे बहुत्वे स ति ॥ देवभ्यः ॥ इतिरत् ॥ अकार
 र्त्तोडः ॥ सिरत् ॥ इव ति ॥ देवात् ॥ इ५ स्य ॥ अकारात्परोडः स्यो न व ति
 देवस्य ॥ प्रोसि ॥ अकारस्य प्रोसि परे एवं न व ति ॥ ए५ ए ॥ देवयोः

हेस्तइत्येवसुबन्वम्॥नचदेवइत्यत्राप्यतिव्याप्तिः॥स्त्वान्यादेरित्यादिलिङ्गेनानिव्याप्तिवारणात्॥नचामर्थतदितिवाच्यम्॥
धःइत्यादिलिङ्गात्॥३॥

ल्येयथानस्यात्॥वर्णमात्रादिति किम्॥द्यो रित्यत्र

॥ एवं हि ॥ सुप्रसन्नं हृदयं ॥ प्रवर्तते ॥ विधानं स्मरन् ॥
सुजातु वर्तते दीपम् ॥ इति पत्राकारे योगविभागेन स्यात् ॥

प्रब्रह्मो ह्रस्वादिनिस्त्वा न्नादकृत्तुया ह्रस्वादिनि० पुंस इति चानुवर्त्य पुंसितु ह्रस्वदेव ॥ १५ ॥ सतो हि कार्ष्णिराः कार्ष्णिरा भवितव्य
 कनिर्हो न वत्वत्सत्त्वस्यापि कचिद्विध्यर्थस्ततः सिस्वेदपि यति सिस्वादापि यति सिस्वाहपि यति निसेसि यते इत्यादौ सत्वमपि

मिति सः इति निदिष्टं योऽपि परे निदिष्टः ॥ यस्मिन् इति हि सकार
 भवति तदिह भिन्नमर्थं चोच्यते ॥ यत्नम् ॥ २१ ॥

सि० चे० भाः
 १४

देव आम् इति स्थितिः ॥ तु डाम् ॥ समानात्परस्यामो तुडागमो न वति
 युंसितु ह्रस्वादेव । नामि ॥ सर्वस्य दीर्घो न वति नामि परे ॥ देवाना
 म् ॥ देवे ॥ देवयोः ॥ किं लात्स्यः कृतस्य कर्मादिना च प्रत्याह
 रात्परस्य केनचित्संज्ञेति कृतस्य कर्मादिसंज्ञाकारादेशो न वत्य
 न्ने स्थितस्य न न वति ॥ देवेषु ॥ सिद्धिः ॥ ग्रामं त्रणे सिद्धिर्न वति ॥
 समानाद्देर्लोपो धातोः ॥ इत्वात्समानाद्देहो तश्चोत्तरस्य धेर्लोपो न
 वत्य धातोः ॥ प्राणिमुखाणि यत्कये हेशब्दस्य प्राक्प्रयोगः हे

रिलोपो दीर्घश्चेति सूत्रे लोपशो न वत्तनात् ॥ रिद्धिर्न वति वक्तव्ये लोपश्च हरा मुत्रार्थमित्याशयेनाह ॥ सप्तधादिति ॥ २ ॥
 सेरिकाते त्वसोः सावित्यादौ सीत्युक्तं सकारादिलाभ संभवात् । न वेषापत्तिः ॥ वेधस्सु इत्यादावपि दीर्घत्व संभवात् ॥ ५ ॥

चपरस्य विसर्गस्य लोपो न वति हसे परे ॥ स चरति ॥ एष हसति ॥ सश
 व्दो द्विसर्गस्य लोपः स्वरे लोप एव यादृशे चेत ॥ सैष दासरथो रामः
 सैष राजायुधिष्ठिरः ॥ सैष कणे मिहात्यागी सैष नीमो महाबलः ॥
 इति विसर्गसंधिः ॥ ॥ अविभक्तिनाम ॥ विभक्तिरहितं धातुवर्जं
 तंचार्थवच्छब्दत्वं नामोच्यते ॥ तस्मात् ॥ सि० ॥ ओ० ॥ जस् ॥ अम् ॥ औ०
 शस् ॥ टा० ॥ आम् ॥ जिस् ॥ डे० ॥ आम् ॥ न्यस् ॥ उ० ॥ सिन् ॥ आम् ॥ न्यस् ॥ ड० ॥ स०
 ॥ ओस् ॥ आम् ॥ डि० ॥ ओस् ॥ सुप् ॥ नास् ॥ पराः स्यादपस्सप्तविभक्त

सि. च. ना. १५ रेपि ॥ अवप्रत्याहारेण कवर्गेण यवर्गेणानुस्वारेण विसर्गेणऽकऽपाभ्यां
वमध्ये व्यवधानेपि भवति नान्येन ॥ सर्वेण ॥ सर्वादेः स्मद ॥ सर्वादेरका
रान्तात्परस्यडे इत्येतस्य स्मडागमो भवति ॥ सर्वसमे ॥ अतः सर्वादेर
कारान्तात्परस्यातः स्मडागमो भवति ॥ सर्वस्मात् ॥ सुडाम ॥ सर्वादे
वर्णान्तात्परस्यामः सुडागमो भवति ॥ सर्वेषाम् ॥ डिः स्मिन् ॥ सर्वादे
रकारान्तात्पर्ये डिः स्मिन् भवति ॥ सर्वस्मिन् ॥ शेषं देववत् ॥ एवं चि
श्वादयः ॥ उत्तरउत्तमौ प्रत्ययौ ॥ ततस्तदन्ताश्शब्दाग्राह्याः ॥ पूर्वा

एतन्मूलतनुजसीसर्वादेः स्मदुत्तरः डिः स्मिन्निति सूत्रचतुष्टये वेत्तुवर्त्य बोध्यम् ॥ १॥ स्वार्थविशिष्टं परार्थं बलेन नेजेणम् ॥ २॥
स्याभिधेयापेक्षोऽवधिनिमित्तो व्यवस्था अवधेर्निमित्तः कीदृशः स्वस्य पूर्वोदेरभिधेयं वाच्यं मूर्तिगदिनपेक्षते इत्यर्थः दिशः
सपत्नीभवदक्षिणस्याः इत्यादावपि व्यवस्था स्तेव ॥ ३॥

दीनानवानां जस् ३ सिङ्गेनामोस्मात् स्मिनो वा ॥ पूर्वाः ॥ पूर्वस्मात्
पूर्वात् ॥ पूर्वस्मिन् ॥ पूर्व्वे ॥ एवं परादयः ॥ सर्वादिः सर्वकार्यस्यान्तचे
होणैथवानिधा ॥ पूर्वादिश्च व्यवस्थायां समोत्तुल्येन्तरोपरि ॥ परि
धाने वहिर्योगिस्वीऽर्थज्ञात्यन्मवाच्यपि ॥ सर्वमतिक्रान्तोऽति सर्वः
तस्मै अतिसर्वाय देहि ॥ प्रियः सर्वापस्पृश्य सर्वस्तस्मै प्रियस
र्वाप ॥ सर्वा नाम कश्चित्तस्मै सर्वाय ॥ अतिपूर्वाप ॥ समापतुल्या
य ॥ अन्तरायां युरिग्रामयोरन्तरेतायसः मध्ये इत्यर्थः ॥ अन्तरे अ

सि. व. ता.
१६

नरावाशाटकाः परिधानोपादयर्थः अन्तरे अन्तरावाचाराडाजस्य
गृहावाद्यादयर्थः ॥ स्वापधानावज्ञातयेवा ॥ स्वस्मै प्रात्मने ॥ द्वन्द्वे
सर्वादीनां तसर्वकार्यम् ॥ पूर्वपरावराणाम् ॥ वाजसि ॥ वर्णाश्र
मेतरे ॥ वर्णाश्रमेतराः ॥ तृतीयासमासे तृतिधा समासार्थवाक्ये च
न ॥ मासेन पूर्वपरा ॥ मासपूर्वाप ॥ प्रथमचरमतपउपउत्पादकति
पपनेमानां जसीवा ॥ प्रथमे ॥ प्रथमाः ॥ तपउपटौ प्रत्ययो ॥ ततस्त
दन्ताः शब्दाग्राह्यः ॥ द्वितयाः ॥ शेषं देववत् ॥ नेमे ॥ नेमाः ॥ शेषं सर्व

अन्तरात्पतमशादवव्युत्पन्नो स्वभावात् ॥ द्विवृद्धविषये निर्द्धारणे वेत्ते ॥ तत्रान्यतमशादस्य गतोपादाभावात्संज्ञा ॥ २ ॥ इतरेषां
प्राक्ते च स्यान्मर्यादाववृद्धयोः ॥ २ ॥ त्वत्त्व इत्यन्यपक्षयोः ॥ २ ॥ नेम इत्यर्द्धे ॥ २ ॥ पूर्वपरावरोत्तरापराः पञ्चदिकालयोस्तदवशिष्ट
न्तरमवकाशावधिपरिधानान्तीर्द्धमेतदादर्शयु ॥ छिद्रात्सीपविनावीरवसरमध्ये ॥ नरात्मनि चेति ॥ २ ॥ त्वदतदपूर्वोक्तप
क्षेपे च ॥ ४ ॥ एतदिदमौ प्रत्यक्षोपस्थितौ ॥ ४ ॥ इकारप्रश्लेषः किमर्थमिति चेत्सत्यम् प्रथमादिभ्यो विध्यर्थः ॥ ५ ॥

ननु हरेर्नेमिपदकृतो न लक्ष्यमिति चेत्
दिनिर्द्देशेन समासेनेकपदत्वेन लक्ष्यम्
उपाधेः नो ननु स्वरविमर्शः कश्चेत्येव

देव ॥ हे देवौ ॥ हे देवा ॥ एवं घटपटरामकृष्णादयः ॥ सध्वं विरव ॥ उभ ॥ उ
नप ॥ प्रन्य ॥ प्रन्यतर ॥ इतर ॥ उत्तर ॥ उत्तम ॥ सप्त ॥ सिम ॥ त्वत् ॥ त्वं ॥ नवतु
नेम ॥ एक ॥ पूर्व ॥ पर ॥ प्रवर ॥ दक्षिण ॥ उत्तर ॥ प्रपर ॥ अधर ॥ स्व ॥ प्रन्तर ॥
त्यद् ॥ तद् ॥ पद् ॥ एतद् ॥ इदम् ॥ प्रदम् ॥ द्वि ॥ किम् ॥ पुष्पद् ॥ प्रस्मद् ॥ एते
सर्वादपस्त्रि लिङ्गाः ॥ जसी ॥ सर्वादेरकारान्तात्मरो जस ईर्जवति ॥ सर्व
पुर्तो लो नन्ते ॥ षकाररेफञवर्णेभ्यः परस्य नकारस्यैकपदस्य स्पण
करादेशो नवसन्ते स्थितस्य नर्जवतिसञ्चानित्याहौ ॥ प्रवकुम्बन्ते

॥ धातोर्नामिन इत्यादि निर्द्देशेनेकपदत्वे वास्यस्वीकारात् ॥ अथैवं रामनामेति इत्यादावपि नरात्वम् ॥ गार्जनदेत्या
प्रथमहुरिकामेतोत्यादौ कयमिति वाच्यम् ॥ शोपकसिद्धं न सर्वत्रेत्याश्रयणात् ॥ २ ॥ अपि प्रादौ नुक्तसमु
पि लो भवति ॥ कुम्बवान्तरे पीति सुवचम् स्वराद्यदन्तस्य तस्य पदि परत्वाद्दन्तत्वं न दोम् ॥ १ ॥

इत्यन्यनीचयोः ॥ २ ॥ समः सर्वपर्यायः ॥ २ ॥ सिमः कश्चिन्न
नव ॥ ३ ॥ दक्षिणाधरप्रादेशे दिशितदवशिष्टो नव ॥ ३ ॥ अप
रामर्षको ॥ ४ ॥ यदुद्देश्यसमर्पकः ॥ ४ ॥ किमप्यदः प्रश्ने नञ्

सि. च. ता
७

जरी॥ निर्जरसः॥ निर्जराः॥ यत्तेहसादौ च देववत्॥ संख्याविंशत्यै
पूर्वार्द्धस्याहन्वाङ्गै॥ वेङ्गो॥ अन्नन्तस्योपधापालोपोवास्वदे
डि-द्रत्येतयोः परयोः॥ मकारवकारान्तसंयोगादुत्तरस्य न॥ द्वयो
रन्होस्समाहारः॥ द्यन्हः द्यन्हि॥ द्यहनि॥ द्यन्हे॥ विगतमह॥
व्यन्हः॥ व्यन्हि॥ व्यहनि॥ व्यन्हे॥ अन्हः सायः॥ सायान्हः॥ सायान्हि
सायान्नि॥ सायान्हे॥ पाददन्तनासिकामासहृदयनिशाः प्रस
न्प्रसृष्टदोषयकृतशकृतउदक-प्रास्यमांसपृथनासान्नाम्॥

पददन्तनासमासहृदनिशः प्रसन्प्रसृष्टदोषयकृतशकृतउद
न-प्रासन्मांसयत्तस्नुशसादौवा॥ पदः॥ पदा॥ पद्भ्याम्॥ पद्भिः॥
दत्तः॥ दत्ता॥ दद्भ्याम्॥ दासः॥ दासा॥ दाद्भ्याम्॥ दासाद्भ्याम्॥ अलो
पः स्वरेऽन्वयुक्तास्वसादौ॥ अन्नन्तस्योपधापालोपो भवति शसा
दौ स्वरे॥ मकारवकारान्तसंयोगादुत्तरस्य न॥ षण्योगेभ्यः॥ भूष्मः
॥ भूष्मा॥ नाम्नो नो लोपशधौ॥ नान्तस्य नाम्नो नो लोपश्च नवतिर
सेयदान्ते चाधौ॥ षष्भ्याम्॥ षष्भिः॥ यत्ते यन्वसु च देववत्॥

सि. च. ता.
१८

पदादयः पञ्चकशब्दा इत्येके ॥ सोमयाः ॥ सोमयौ ॥ सोमयाः ॥ सो
मयाम् ॥ सोमयौ ॥ आतो धातोश्चैपि ॥ धातुसम्बन्धिनः प्राकारस्य
लोपो न वर्तति शसादौ स्वरे परे ॥ सोमयः ॥ सोमया ॥ सोमयाभ्याम् ॥
सोमयानि ॥ एवं कीलानपाविश्वयामे धुषी प्ररस्य भाते किम्
॥ हाहान् ॥ हाहै ॥ हाहाः ॥ हाहे ॥ हरिः ॥ औयू ॥ इकारान्ता दुकारा
न्ता च परे औषू प्रापद्यते ई उ भवतः ॥ हरी ॥ ए औ जसि ॥ इकारान्त
स्योकारान्तस्य च जसि परे एकारा औकारश्च भवति ॥ हरयः ॥ धौ

वत् ॥ तीयस्पडिः सुवासर्ववङ्गयम् ॥ द्वितीयस्मै ॥ द्वितीयाय ॥ द्वि
तीयस्मात् ॥ द्वितीयात् ॥ द्वितीयस्मिन् ॥ द्वितीये ॥ एवं तृतीयः ॥
उभशब्दो नित्यं द्विवचनान्तः ॥ उजौ ॥ उजाभ्याम् ॥ ३ ॥ उजयोः ॥
३ ॥ उभयशब्दस्य द्विवचनं नास्तीत्येके ॥ अस्तीत्यमे ॥ उभयः ॥
उभयौ ॥ उभयौ ॥ निर्जरः जरायाः स्वरादौ जरस्वावाच्यः ॥ तद
न्तविधिरत्र ॥ षष्ठी निर्दिष्टस्यादेशस्तदन्तस्य ज्ञेयः ॥ गुः शिञ्च
सर्वस्य वक्तव्यः ॥ निर्दिश्यमानस्यादेशा भवन्ति ॥ निर्जरसौ ॥ नि

॥ प्रपडन्तलेपिनजसि विकल्पः यवस्थितत्वात् ॥ एकदेशविकृतमनस्य वत् ॥ तद्विकर्त्तुं ॥

यथा छिन्ने प्रवासे वता प्रवीनयगर्दभः ९

सि-च-ना-
९८

न्यादयः॥ उकारान्ताविस्मवायुनान्वादयः॥ भानुः॥ भानू॥ भान
वः॥ सेर्डीधेः॥ सरिवशब्दात्तदन्ताच्चपरस्यसेरधेर्डीभवति॥ स
रवा॥ हेसरखे॥ ऐसरव्युः॥ सरिवशब्दस्यतदन्तस्यवैकारादेशो
भवतिधिर्वर्जितेषुपञ्चसु॥ सरवायो॥ सरवायः॥ सरवायम्॥ स
रवायो॥ सरवान्॥ दीर्घत्वान्तन॥ सरिवपत्योरीक॥ हे॥ सरिवप
तिशब्दपोरीगागमोभवतिराडे॥ पुपरतः॥ सरव्या॥ सरवो अ
डे॥ सरिवपतिशब्दपोर्जीगागमोभवतिड॥ सिडु॥ सौरकारेपरै

डि॥

अतोडु॥ उ॥ अकारान्तात्पस्पडु॥ सिडु॥ सौरकारस्यउकारोभवतिसचडित
सरव्युः॥ सरिवच्याम्॥ सरिवभ्यः॥ सरव्युः॥ डे॥ नौडिदित्यौकारेह
तेसरिवपत्योरीक॥ सरवौ॥ शोभवः सरवासुसरवा॥ सुसरवा
यौ॥ सुसरिवना॥ सुसरवये॥ सुसरवेः॥ सुसरवौ॥ अतिशपि
तः सरवाअतिसरवा॥ परमः सरवापरमसरवा॥ परमसरवा
यौ॥ परमसरिवना॥ सरवौमतिकान्तोऽतिसरिवः॥ इहडेत्वे
नलक्षणप्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैवग्रहणमिति न्याया

सि. च. ना
२०

त॥ पतिः॥ पती॥ पतयः॥ पत्या॥ पत्न्युः॥ पत्न्यौ॥ पतिस्समासेह
रिवत्॥ नूपतये॥ आगमजमनित्यम्॥ सरिवना॥ पतिना॥ द्वि
शब्देनित्यंद्विवचनान्तः॥ त्यदादेष्टेरस्मादौ॥ द्वौ॥ द्वाभ्या
म्॥ २॥ द्वयोः॥ २॥ संज्ञोपसर्जनयोर्नात्वम्॥ द्वावति कान्तोऽ
तिद्विः॥ द्विर्नामकश्चित्॥ द्विः॥ द्वौ॥ द्वयः॥ प्राधान्येतु॥ परम
द्वौ॥ त्रिशब्देनित्यंवहुवचनतः॥ त्रयः॥ त्रीन्॥ त्रिभिः॥ त्रिभ्यः
॥ ३॥ त्रैरयङ्॥ त्रिशब्दस्यापङ्गुदेशो भवति नमिपरे॥ तदन्त

॥ इकारान्तस्योकारान्तस्य चधोपरे एकारश्चोकारश्च भवति॥ हरे
॥ हेहरी॥ हरयः॥ हरिम्॥ हरी॥ हरीन्॥ टानास्त्रियाम्॥ इकारान्ता
दुकारान्तस्य वडि. तिपरे एकारश्चोकारश्च भवति॥ हरये॥ हरिभ्या
म्॥ हरिभ्यः॥ ३. स्य॥ एदोम्योपरस्य ३. सिङ्. सोरकारस्य लोपश्च भव
ति॥ हरेः॥ हरिभ्याम्॥ हरिभ्यः॥ हरेः॥ हर्योः॥ हरीणाम्॥ ३. रौडित्॥ इ
दुभ्यामुत्तरस्य ङे. नो भवति सवडित्॥ डितिङ्॥ डितिपरे ङे. लोपो
भवति॥ हरौ॥ हर्योः॥ हरिभ्यु॥ एवमग्निगिरिरविकविकलिमु॥

सि.च.ना
२९

तप्रमी न्याम्॥ वातप्रमीभिः॥ वातप्रम्योः॥ वातप्रमीषु॥ एवंयदीय
पष्पादयः॥ क्विवन्त वातप्रमीशब्दस्यामिश्रसिद्धौ च विशेषः॥ वातप्र
म्यम्॥ वातप्रम्यः॥ वातप्रम्यि॥ द्वौवेतियः॥ बहुश्रेयस्योपस्यस
बहुश्रेयसी॥ ईदूदन्तस्य इषुवस्थाननिन्नस्यस्त्रारव्यस्यापसर्जन
त्वेऽपिस्त्रीकार्यवक्तव्यम्॥ हसेयसेर्लोपः॥ हसान्तादीवन्ताच्च
परस्यसेर्लोपो नवति॥ धोह्रस्वः॥ इयुवस्थानवर्जितयोरीदूतोः
स्त्रीशब्दस्य चस्त्रियोधोपरेह्रस्वविधानसामर्थ्याद्वावित्तिन॥ हेव

इत्यः

हुश्रेयसि॥ बहुश्रेयसीम्॥ बहुश्रेयसो॥ बहुश्रेयसीन्॥ डि.तामट्
॥ स्त्रियामीकारान्तादूकारान्ताच्च डि.तामडागमो नवति॥ बहुश्रे
यस्यै॥ बहुश्रेयस्याः॥ बहुश्रेयसीनाम्॥ स्त्रियांयोः॥ इवर्णान्तादुव
र्णान्ताच्चस्त्रियांवर्तमानांतरस्यडे.नामादेशो नवति॥ बहुश्रेय
स्याम्॥ अनीवन्तत्वान्नसिलोपः॥ अतिलक्ष्मीः॥ शेषंबहुश्रेयसी
वत्॥ सुप्तीः॥ द्योर्द्धातेरिपुवोस्वरि॥ धातेरिवर्णो वर्णयोरीपुवो
नवतः स्यादौस्वरेपरे॥ सुप्त्रियो॥ सुप्त्रियः एवंसुधीयवक्तव्यः॥

सि-च-ताः
२२

सेनातोः॥ द्यौवा॥ अनेकस्वरस्य नाम्नो धातरिवर्णो वर्णो यो र्यका
रवकारो नवतः॥ स्वरिपरि॥ धातो रवयवसंयोगः पूर्वो यस्मात्
स्यात्तुन॥ सोपपदस्यानेकस्वरस्य द्विदुपसर्गकारक पूर्वसैवना
न्यपूर्वस्य॥ वर्षाकरदनगुनरश्वन्नशब्दादन्यमशब्दस्य सु
धीशब्दस्य चन॥ सेनान्यो॥ सेनान्यः॥ नित्यः॥ नीशब्दादुत्तरस्य
उ-रामादेशो नवति॥ सेनान्याम्॥ एवं सुनीप्रधीग्रामणादयः
॥ धातुना संयोगविशेषणत्वं॥ उन्मौ उपसर्गकारक पूर्वस्य कि

विधिरत्रादि दन्तस्य नक्तव्यः॥ त्रयाणाम्॥ त्रिषु॥ परत्रयाणाम्॥ कति
शब्देनित्यं बहुवचनान्तः॥ उ-तेः॥ उ-सन्त संख्यायाः परयोर्जशसो
र्लुक्॥ प्रत्ययलोपे प्रत्ययलक्षणम्॥ लुकिनतन्तिमित्तम्॥ कति २
॥ कतिनिः॥ कतिभ्यः॥ २॥ कतीनाम्॥ कतिषु॥ औदुलोमिः औदु
लोमी॥ उदुलोमाः॥ लोमोऽपत्येषु बहुष्वकारः॥ औदुलोमिम्॥ औ
दुलोमी॥ उदुलोमान्॥ औदुलोमिन्॥ वातप्रमीः॥ वातप्रम्यो॥
वातप्रम्प॥ वातप्रमीम्॥ वातप्रम्यौ॥ वातप्रमीन्॥ वातप्रम्पा॥ वा

सि. च. नाः
२२

हृणीदपि॥ लूनमिच्छति लूनीः॥ लूत्युः क्षामं प्रस्तीमेवेच्छति॥ क्षा
मीः॥ क्षाम्युः॥ प्रस्तीमीः॥ प्रस्तीम्यो॥ प्रस्तीम्यौ॥ प्रस्तीम्युः शुठ्ठीः॥
कृतपादिशत्वाभावान्नोत्वम्॥ शुष्कियः॥ पक्वियः॥ दूहूः॥ दूह्यौ॥
दूह्वः॥ हेदूहूः॥ दूहूम॥ दूहून्॥ शेषं वातप्रमीवत्॥ एवं दूहूः॥ प्र
तिचमूः॥ बहुश्रेयसीवत्॥ खल्युः॥ खल्यौ॥ खल्यः॥ र
वमुश्च सुत्वाद्यः॥ स्वयन्नुः॥ स्वयन्नुवौ॥ स्वयन्नुवः॥ एवं लूस्व
न्नुकटप्रहृन्नुकारान्परमत्वाद्यः॥ वर्षीन्नुः॥ वर्षीन्नुवौ॥ वर्षी

१११५

न्नुः॥ वर्षीन्नुम्॥ एवं करभूषुनभूहन्नुशब्दाः॥ सेरा॥ अकारान्ता
त्परस्य सेरा नवति सवडित्॥ पित्ता॥ पञ्चसु॥ अकारस्या र भवति प
ञ्चसु॥ पित्तौ॥ पितरः॥ धेरर॥ अकारान्तात्परस्य धेरन् नवति सवडि
त्॥ हेपितः॥ पिननम्॥ पिननम्॥ पित्तनो॥ पित्तन्॥ अतो ह्रस्वः॥ पि
तुः॥ ह्यौ॥ अकारस्यान् नवति ह्यौ॥ पितरि॥ एवं जामात्त्रात्राद्यः॥
नुर्वा॥ नासिदध्मः॥ नृणाम्॥ नृणाम्॥ शेषं पित्तवत्॥ स्तुनान्॥ सकार
त्प्रत्ययसंविधिन अकारस्यान् नवति पञ्चसु॥ कर्त्ता॥ कर्त्तौ॥ क

सि. च. ना.
२४

तारः। हेकर्तः। कर्तारम्। कर्तारो। कर्त्तृन्। उदात्तनघ्रनेष्टसहो
त्तमोत्प्रशास्त्राणां च॥ उदात्ता॥ नष्टा॥ क्रोशुशब्दस्य मुंसियन्वस्व
धिषुस्त्रियां च त्वद्वयम्। क्रोशा। क्रोशारो। क्रोशारः॥ हेक्रोशो। क्रो
शारम्। क्रोशारो। क्रोशून्। टादौ खरे क्रोशुशब्दस्य त्वद्वा। क्रोश
। क्रोशुना। क्रोशे। क्रोश्वे। क्रोशुः। क्रोशोः। क्रोशोः। क्रोशोः। कृताकृत
प्रसंगीयोविधिः सत्तित्त्वाः॥ नित्यानित्ययोर्नित्यविधिर्वलवान् क्रो
शूनाम्॥ क्रोशुरि। क्रोशौ। क्रोशोः। इनाकामेन सह वर्तते सेः। स

म्॥ परमनियौ॥ शुद्धधियो॥ अनेकस्वरस्य किम्॥ नियौ॥ डौ। नियाम्
॥ कुमारीमिच्छन् कुमारीवाचनं कुमारीना॥ हसेयइतिसिलोपः॥ अ
मिशसि॥ कुर्मार्यम्॥ कुमार्यो कुमार्यः॥ शेषं बहुव्रीह्यसीवत्॥ सखा
यमिच्छतिसरवोपति॥ एकदेशविकृतस्यानन्वत्वात्॥ डैत्वे॥ सखा
॥ सरवायौ॥ सखायः॥ हेसरवोः॥ सरवुः॥ सरिव्य॥ सहस्वेन वर्तते
सरवस्तमिच्छतिरवोः॥ सरवौ॥ सुतमिच्छतिसुतोः॥ सुतौ॥ रवी
तीज्योक्तपादेशात्मांडः सङ्॥ सरवुः॥ सुतुः॥ तकारस्यानजा

सि. च. ना. पु. वि. द्वा. ॥ प्रापः ॥ प्रादन्तादावन्तात्परस्य सेर्लोपः ॥ गंगा ॥ गंगौ ॥ प्रा
 २५ दन्तात्परस्योर्ध्ववर्ति ॥ गंगो ॥ गंगाः ॥ धिरो ॥ प्रादन्तादावन्तात्परोधि
 र्ध्ववर्ति ॥ हेगंगो ॥ हेगंगो ॥ हेगंगाः ॥ हेगंगाम् ॥ गंगो ॥ गंगाः ॥ दौसोरे ॥ प्रा
 दन्तस्यावन्तस्यदौसोः परयोरेत्वम् ॥ गंगया ॥ द्वि. तां पट् ॥ प्रादन्ता
 दावन्तात्परेषां दे उ. सिङ्. सङ्गीतां पडागमः ॥ गंगायै ॥ गंगायाः ॥ ग्राम्
 डे ॥ प्रादन्तादावन्तात्परस्यडे. रामादेशः ॥ गंगायाम् ॥ गंगयोः ॥
 गंगासु ॥ एवमश्रद्धामेधादुर्गादयः ॥ प्रवार्थानां हि स्वराणां धोद्

स्वः ॥ हेऽप्रम्व ॥ हेऽप्रक् ॥ हेऽप्रन्व ॥ शेषगङ्गावत् ॥ पटोच्च ॥ सर्वदेः प
 रस्यपटः सुडागमो भवति पूर्वस्य चापोकारः ॥ सर्वस्यै ॥ सर्वस्याः ॥ सर्वस्याम्
 ॥ एवं विश्वाद्यत्रावन्ताः ॥ जरा ॥ जरसौ ॥ जरे ॥ जरसा ॥ जराः ॥ द्वि. कप्रमासे बहु
 व्रीहौ सर्वदेर्वासर्वकार्यम् ॥ दक्षिणपूर्वस्यै ॥ दक्षिणपूर्वयो ॥ उन्तापूर्वस्याः
 उत्तरपूर्वमाः ॥ अन्तरस्यै शालाये वा द्वाये इत्यर्थः ॥ प्रमुनीत्यक्तेर्नेह ॥
 अन्तराये नगयो ॥ द्वितीयस्यै ॥ द्वितीये ॥ तृतीयस्याः ॥ तृतीयायाः ॥ तृती
 याभ्याम् ॥ तृतीयाभ्यः ॥ तृतीयस्याः ॥ तृतीयासु ॥ नासिकाद्यानस्य ॥ न

सि. च. ना
२५

मः। नासिकाः। नसा। नासिकया। नोऽभ्याम्। नासिकाभ्याम्। यक्षेयञ्च
सुचगंगावत्। एतनापाः। एतः। एतनाः। एता। एतनया। एतनाभ्याम्। एद्विः
। निशाया। निशः। निशः। निशः। छशयराजादेः। छकारान्तस्य शका
रांतस्य षकारान्तस्य चराज्यजस्जर्मज्जन्स्जुब्रश्चन्त्राजादेश्च षका
रोन्वतिधातोर्नसेनामश्चरसेपदान्ते च। षोडः। निडभ्याम्। निः
त्तिः। निट्सु। निट्सु निशासु। केचित्पुधातो नैव वत्वमा
हुः। तन्मते ऋवेजवा इति जकाः। निभ्याम्। नित्तिः। श्रुत्वम्। नि च

यो। सयः। सयम्। सयौ। सयः। सया। सेभ्याम्। सेषु। स्मृता ईलक्ष्मी
र्यनसः। स्मृतेः। स्मृतयो। स्मृतयः। नैस्मि। नैशब्दस्याकारो नवति स
कार नकारादौ विभक्तौ। सुराः। सुरापो। सुरायः। सुराभ्याम्। सुरा
सु। ओरोऽओकारस्यौकारो नवति पञ्चसु। गोः। गावौ। गावः। हेगौः।
हेगावौ। हेगावः। आशसिः। ओकारस्यात्वं नवति प्रमिशसि च
परे। गाम्। गावौ। गाः। गवा। गोभ्याम्। गोत्तिः। डेस्य। गोः। एवं सुद्यौः।
स्मृतदुःशंभुर्येन संस्मृतौ। लोभः। ग्लावौ। ग्लावः। इति स्वरान्ताः

सिवाताः

२९

कारवत् ॥ ततोऽराजकारान्नवन्ति । सेराधेनरतुभवन्ति ॥ ति
स्वः । तिसृतिः । तिसृत्तः । न तिसृचतस्रोर्नामिदीर्घः । तिसृण
म् । स्त्रियामित्तित्रिचतुरोर्विशेषणान्नेह । प्रियास्त्रयः । प्रिया
णित्रीणिवापस्याः साप्रियत्रिः । बुद्धिवत् । ग्रामिप्रियत्रयाणा
म् ॥ पदास्त्रियां मुखो लिंगान्तरे गौरागेतदेतौ स्तः । प्रियास्ति
स्त्रोपस्यसः प्रियतिसा । प्रियतस्रो । प्रियतिस्रः । हे प्रियतिसः । ना
मशसोरलोपः । प्रियतिस्रम् । प्रियतिस्रौ । प्रियतिस्रः । प्रिया

तिस्रोपस्यतत्कुलं प्रियत्रि ॥ लुकिनतन्तिमित्तमित्यस्यानित्यत्वा
त्पक्षे । प्रियतिस्रः । प्रियतिस्रणी । प्रियतिस्रणि । टादौ स्त्ररेटादावि
तिपुंवत्त्वा । प्रियतिस्रण प्रियतिस्रा । द्वे रत्वे सत्पाप् ॥ द्वे । द्वौ न्याम्
। द्वयोः । द्वे सपस्तेर्लोपः । नदी । नद्यौ । नद्यः । द्वे नदि । नदीम् । नद्यौ
॥ नदीः । द्वि । तामद् । नद्यौ । नद्याः । नदीनाम् । नद्याम् । एवं चाद्री
सरवीकुमात्रीगोव्यादयः । लक्ष्मीः । प्रनीवन्तत्वात्तसिन्लोपः । ध्यौ
ह्रस्वः । स्त्रियां धौ परे ह्रस्वो नवन्ति । द्वे लक्ष्मि । शेषं नदीवत् । एवम्

सि. च. ना.
२८

वीतन्नीतरीप्रनृतयः। ईवन्तत्वात्सिलोपः। स्त्रीस्त्रीनुवोः। स्त्री
शब्दस्यन्त्रशब्दस्य चैयुवोभवतः स्यादौस्वरेपरे। स्त्रियौ। स्त्रियः
। हेस्त्रि। वाम्नासि। अमिशसिचपरेस्त्रीशब्दस्यवाऽप्यनवति। स्त्रि
यम्। स्त्रीम्। स्त्रियः। स्त्रीः स्त्रिया। स्त्रीणाम्। स्त्रीमति। कोतौ। तिस्रिः।
अतिस्त्रियौ। अतिस्त्रियः। एतन्नाजावौत्वनुडिभः पूर्वस्थेः पुंसिवाध
ते। कीवेनुमाचस्त्रीशब्दस्य इपित्यवधार्यताम्। १। हेअतिस्त्रि। अ
तिस्त्रियम्। अतिस्त्रिम। अतिस्त्रियः। अतिस्त्रीन्। अतिस्त्रि

शु॥ निष्पु। गोपाः सोमपावत्। बुद्धिः। बुद्धी। बुद्धयः॥ बुद्धिमः। बु
द्धी। बुद्धौः। इदुद्धाम्। स्त्रियां वर्तमानाभ्यामिकारोकाराभ्यां परे
षंडितोवचनानोवाडागमो नवति। बुद्धौ। बुद्धये। बुद्ध्याः। बुद्धेः स्त्रि
यांघोः। बुद्ध्याम्। अडागमाभावे आमोप्यभावः। बुद्धौ। हेवुद्धे।
एवमतिभूतिधृतिनुच्चादयः। धेतुननुदनुचंबदयः॥ त्रिचतु
रोः स्त्रियांतिस्त्रचतसृवत्। स्त्रियां वर्तमानयोस्त्रिचतुरशब्
दोस्तिस्त्रचतसृइत्येतावादेशौ नवतोविभक्तौ अकारश्चअ

सि. च. ताः
२६

अतिस्त्रियाः। अतिस्त्रिः। अतिस्त्रियोः। अतिस्त्रीणाम्। अतिस्त्रि
याम्। अतिस्त्रोः। श्रीः। ध्वोर्धातो रियुवोस्वरे। श्रियोः। श्रियः। हे
श्रीः। वेद्युवः। इद्युवन्तात्तडि. तामङ्गुस्त्रीविना। श्रियैः। श्रिये।
श्रियाः। श्रियः। इद्युवन्तादामोनुङ्गास्त्रियास्तु नित्यम्। श्रीणा
म्। श्रियाम्। श्रियि। श्रियाम्। एवंहीक्षीप्रनृतपः। एवंनृतप्र
नृतपः। प्रधीशब्दस्य लक्ष्मीवत्। केषांविन्मतेतुयुंवत्। प्रह
षाधीरिति विग्रहे तु लक्ष्मीवत्। अमिश्रसत्। प्रध्यम्। प्रधो।

प्रध्यः। सुषुधीर्यस्या॥ सुषुध्यापतिवेति विग्रहे। सुधीः श्रीवत्।
केषांविन्म तेयुंवत्। सुषुधीरिति विग्रहे श्रीवदेव। ग्रामणीयुं
वत्। एवेखलखादयः। न्रणर्इय। नकारान्ताहकारान्ताद
णान्ताच्चस्त्रियामीप्प्रत्ययोनवति। क्रीष्टौ। क्रीष्टुः। वधूजान्या
दयो नदीवत्। पुनर्नः। ध्वोवा। पुनर्नोः। पुनर्नवः। हेपुनर्नु। पु
नर्नवः। पुनर्नर्णाम्। पुनर्नवाम्। नेक्यापुनर्नवामांस्त्रीवर्षा
नर्नवर्नवामान्। हेवर्षाभु। वर्षावर्षः। स्वयेत्तः पुंवत्। नका

सि. च. ना.
३०

रांत संख्यायाः स्वसृतिरचतस्रननाहृदुहित्वात्तुमात्तु
न्यश्चनेषाथो। मातापितृवत्। स्वसाकर्तृवत्। शसिमाहृ
स्वसृष्टः। राः पुंवत्। गोः पुंवत्। नौः ग्लौवत्। इति स्वरान्तास्त्री
लिङ्गाः ० अतोऽम्। अकारान्तान्तपुंसकलिलिङ्गात्परयोः
स्यमोरमन्वति। कुलम्। ईमो। नपुंसकलिङ्गात्परयोर्ईका
रमायद्यते। कुले। जशशसोः शिः। नपुंसकलिङ्गात्परयोर्ज
स्रशसोः शिर्नवति। नुमपमः। नपुंसकस्यनुमागमो न

ए। अतिस्त्रिये। अतिस्त्रेः अतिस्त्रियोः। अतिस्त्रीणाम्। अतिस्त्रौ
अतिस्त्रिषु। ओसोकारे च नित्यं स्यादमशसोस्तुवितायद्या। इया
देशस्तुनात्पत्रस्त्रियाः पुंस्युपसर्जने॥ लीवेतुतुम्। अतिस्त्रि
। अतिस्त्रिणी। अतिस्त्रीणि। अतिस्त्रिणा। अतिस्त्रिये। अतिस्त्रि
णे। अतिस्त्रेः। अतिस्त्रिणः। अतिस्त्रियोः। अतिस्त्रीणोः। अति
स्त्रीणाम्। अतिस्त्रौ। अतिस्त्रिणि। स्त्रियान्तुप्रायेण पुंवत्। श
सि। अतिस्त्रीः। अतिस्त्रिया। इदुन्धाम्। अतिस्त्रिये। अतिस्त्रिये।

सिच. ना
३१

अजरसी। अजरे। अजराणि। नममह तो थो दीर्घः शोव॥ संतस्याप्
शब्दस्य महच्छब्दस्य च दीर्घो नवति पञ्चस्वधिषु शोच। अजरा
सि। अमितुकीयवा दसमभावं चाधित्वा जरस्। ततः सन्निपा
तपरिनायनानलुक्। अजरसम्। अजरमा। अजरसी। अजरे
॥ अजरांसि। अजराणि। शेषं निर्जरवत्। हृदयो दकास्य मा
सानां हृद उदत्। आसन् मांसं। हृदि। हृदा। हृदयाम्। उदा
नि। उदा। उदयाम्। आसाति। आस्ना। आसयाम्। मांसि

मांसा। मानयाम्। नयुंसकस्य। हृद्वो नवति। श्रीयंकुलवत्तः न
युंसकात्स्थमोर्लुक्। अस्थि। छ्दणं नयुंसके धौगुणो वा। हे अस्थे
। हे अस्थि। नामिनः स्वरः। नाम्यन्तस्य नयुंसकस्य नुमागमो न
वति इकारस्य चाकारः। प्रलोपः स्वरः। म्वयुक्ताब्दसादौ। अ
स्थ्वा। अस्थ्वे। अस्थ्वः। अस्थ्वोः। अस्थ्वाम्। वेङ्गोः। अस्थि। अस्थ
नि। एवं दधिसविथ अक्षिशब्दाः। तदंतस्यापीहः प्रियास्थ्वा। अ
तिदध्वा। वारि। वारिणी। वारीणि। आमेनुद। वारीणाम्। नयुंस

सि. च. ना.
३२

कस्य। ग्रामणि। टादावुक्तपुंस्कं युवद्वा। प्रवृत्तिनिमित्तैकेषु उक्तपुंस्कं
नाम्नन्तं नयुसकलिंगं रादौ स्वरैर्युवद्वा न वति। ग्रामण्या। ग्रामणिना
। ग्रामणीनाम्। ग्रामण्याम्। ग्रामणिनि। प्रधि। प्रध्या। प्रधिना। सुधिसु
धिषा। सुधिना। मधु। हेमयो। हेमधु। मधुना। एवमस्त्वदयः। सानु।
सानुनी। सानुनि। स्नानि। सानुना। स्नुनास्नुम्याम्। प्रियक्रोष्टु। प्रिय
क्रोष्टुनी प्रियक्रोष्टूनि। प्रियक्रोष्टु। प्रियक्रोष्टुना प्रियक्रोष्टु प्रिय
क्रोष्टवे। प्रियक्रोष्टुने॥ सुलु। सुलुनी। सुलूनि। सुल्वा। सुलुना। ए

वति शोषरेषमप्रसाहमान्तस्य न। सिदन्त्यात्सुरात्परः। नोपधायाः।
नान्तस्योपधाया दीर्घशोषज्वस्वधिषुनामिचर्त्तिन। कुलानि। हेकुल
। शोषदेववत् एवंमूलफलादयः॥ प्रवन्त्यादेः। प्रवन्त्यादेः क्रीवात्परयोः
स्यमोः स्तुर्नवति। प्रत्यत्। वावसाने। प्रवसानेवर्त्तमानानां क्सा
नां जवानवन्ति वपावाः प्रत्यद्। प्रत्ये। प्रान्यानि। प्रवन्त्यादेर्धर्लोपीन। हे
प्रत्यत्। प्रत्यतरत्। इतरत्। कतरत्। प्रनेकतरात्॥ एकतरम्। शो
षं सर्ववत्। सिरमादेशे सन्निपातपरिभाषयानजरस्॥ प्रजरम्।

सि. च. ना.
३३

गान्तस्यलोपः। स्यादौरसेपदान्तेच॥ सनिन्तस्यराभः। अनङ्गान्।
अनङ्गाहौ। अनङ्गाहः। धावम्। चतुरनङ्गहोर्धावमागमो नवत्वा
मनहेअनङ्गन्। हेअनङ्गाहौ। हेअनङ्गाहः। वसांरसो वस्संस्व
सअनङ्गहोदत्वं नवति स्यादौरसेपदान्तेच। अनङ्गस्याम्
अनङ्गत्सु॥ दादेर्घः। प्राद्युच्चारणेदादेर्हकारस्यवत्त्वं नवतिधा
तोर्त्तसेपरेनमन्श्चरसेपदान्तेच। आदिजवानां न्तान्तस्य
कृनाः स्थोः। न्तान्तस्यधातोर्वयवस्यादौ वर्त्तमानानां ज

वानां न्तान्तवन्तिसकारेध्वशब्देनकारेपदान्तेच। धुक। धुग। दु
हौ। दुहः। दुहम्। दुहौ। दुहः। दुहा। धुगाम्। धुग्निः। दुहे। कषुसंयो
गेक्षः। धुक्षु। अवयवस्यकिम्। गर्द्भनमाचष्टेगर्द्भनपति। गर्द्भम्।
होठ॥ हकास्यवत्त्वं नवतिधातोर्त्तसेपरेनामन्श्चरसेपदान्तेच
। लिट्। लिङ्। लिहो। लिहः। लिङ्ग्याम्। लिट्सु लिङ्त्सु॥ दुहा
देवीदुहमुहसुहस्त्रिहां वत्त्वं वा नवति। धुकधुग। धुद्। धुङ्। दु
हौ। दुहः। दुहा। धुगाम्। धुङ्ग्याम्। धुक्षु। धुट्सु। धुट्सु। एव

सि. च. ना.
३४

मुहसुहस्निहाम्। विश्ववाद्। विश्ववाङ्। विश्ववाहौ। विश्ववाहः।
विश्ववाहम्। विश्ववाहौ॥ वाहो वोशसाहोस्वरे। वाहो वाशब्दस्यो
कारो नवतिशसाहोस्वरेतद्वि तपस्वरयोनीपीकारे च। विश्वो
हः। विश्वौहः। विश्ववाङ्। भ्याम्॥ विश्ववाङ्। विश्ववाङ्। सु। विश्ववाङ्। सु। स
हेः सादि। सादि तूये सत्ति सहेः सम्पद्यो नवति। तुरायाद्। तुरा
ङ्। तुरासाहौ। तुरासाहः। दिव्यौ। दिव्यौ नाम्नोकारादेशो न
वतिसौ परे॥ सुद्यौः। सुद्यौः कुरसे। दिव्यौ कानादेशो नवति

वरलज्जादयः॥ धात्। धात्। धात्। धात्। हे धातः। हे धात्। एवं।
ज्ञात् कर्त्तादयः॥ हे स्वादेशे संध्यस्मराणमि कारो कारो। अतिरि।
अतिराया। अतिरिण। अतिराये। अतिरिणे। अतिरायाम्। प्र
रायाम्। प्रराणाम्। प्ररासु॥ प्रद्यु। प्रद्युना। प्रद्युवा। उपगुना॥ अति
नु। अतिनुनी। अतिनूनि। अतिनावा। अतिनुना। इतिस्वरात्ता
नमुंसकलिङ्गाः॥ ॐ॥ अनडुहश्च। मन्वसुशौवान् डुहश्चामा
गमईपि वानत्वीति॥ सावनडुहः॥ अनडुहः सौनुम्। संयो

सि. च. ना
३५

तुशम्। कमलं कमलांवाञ्चक्षाणाः। कमल। कमलौ। कमलः।
कमलपुष्प। फलौ फलः। मोनोधातोः। मान्तस्पधातोर्मस्यनो
नवतिस्पादौक्तसेयदान्तेवमयोश्चनस्यलोपश्चन॥ प्रशान्।
प्रशामो। प्रशामः। प्रशान्याम्। प्रशान्साक॥ को॥ के। इदमोपे
युंसि। इदमः युंसिसावयंनवति। अयम्। दस्यमः। त्यदादेर्दका
दस्यमत्वंस्यादौ। इमो। इमे। त्यदादिः संवोधनात्तावः। इमम्। इ
मो। इमान्। अनटोसोः। इदमोऽननादेशो नवतिटोसोः॥ अ

नेन। स्मः। सकारेनकारेचपरेर्इदमोऽप्रकारो नवति कृत्स्तस्य॥
आभ्याम्। निस्रनिस्र। इदमदसोर्निस्रनिस्रसेव नवति ननु न का
रस्याकारः। एनिः। प्रसो। प्रस्मान्। प्रस्य। अनयोः। एषाम्। अ
स्मिन्। अनयोः एषु। इदमेतदोरन्वादेशो द्वितीयादौस्त्वेनत्।
एनम्। एनो। एनान्। एनेनः। एनयोः किंचित्कार्यं विधातुम्
पात्तस्य कार्यतरं विधातुं युनयुदादानमन्वादेशः। यथानेन
वाकरणमधीतमेनं छंदोऽध्यापय। नोयथायाः। नाम्नीनो लो

सि. च. ना
३६

पशथौ। राजा। राजानौ। राजानः। हे राजन्। राजानम्। राजानौ। ज
नोर्ज्ञः। राजा। राज्ञा। राजभ्याम्। नस्पलोपशिनविभक्तिकार्य
म्। राजन्तिः। राज्ञि। राजन्ति॥ राजसु। एवं वृषादय। पञ्चनः। प
ञ्चना। प्रात्मनः। प्रात्मना। प्रतिदिवा॥ प्रतिदिवानो। प्रत्यो
पेक्षते। प्र्योर्विद्वसे। धातोरिदुतो दीर्घो नवतिनेफवकारयोर्ह
सपरयोः परतः पदान्तेच। प्रतिदीव्रः। प्रतिदीव्रा। प्रतिदिव
भ्याम्। स्वादेः। श्वादेर्वभुत्वं प्राप्नोति शसादोस्वरेतद्धितेर्शपि

रसेपदान्तेच। सुद्युभ्याम्। सुद्युषु॥ चतुरशद्योनित्यं बहुवचनान्तः॥
चतुरामशौच। चतुरशहस्यामागमो नवतियञ्चसुशौचनत्वीति॥
चत्वारः। चतुरः। चतुर्भिः॥ रः संख्यायाः। रेफान्तसंख्यायाः प
रस्यामानुङागमो नवति। चतुर्लाम्। चतुर्थः। यङ्कृतुर्ध्वितिनि
र्देशान्नामसंज्ञाप्रवृत्तिकालेविद्यमानस्यरेफस्यसुपिविसर्गो
न। प्रियाश्चत्वारः प्रियाणि चत्वारि वाचस्पसप्रियचत्वाः। हे
प्रियचत्वः। प्रियचत्वारो प्रियचतुरः। गौणत्वेनुरान। प्रियच

सि. च. ना
३७

नञ् अनुक्षिप्तशब्दानामिकारस्याकारादेशो न घटियुंसिपञ्च
सुशौच। थो नुट्। पथिमथोस्थकारस्य नुट् स्यात्पुंसिपञ्च
सुशौच। आसौ। पथिमथिञ् अनुक्षान्तेरात्वं न वतिसौ॥ पन्वाः।
पंथानौ। पन्थानः। हे पंथाः॥ पथांतेः। पथिमथिञ् अनुक्षान्ते
र्लोपो न वतिशसादौस्वरेर्दीर्घीकारेच। पथः। पथा। प
थिष्ठ। एवंमंथाः। अनुक्षान्ताः॥ स्त्रियां नान्तत्वादीप्। सुपथी
। सुमथी। अन्तनुषी। क्रीवे सुपथिवनम्। धौ नमुंसका

नां नस्यलोपश्च। हे सुपथिन। हे सुपथि। सुपथी। सुपंथानि
॥ इनां शोसौ। इन् हन् प्रपन् प्रप्यमन् इत्येतेषां शोसौ चाधौ
परे उपधाया दीर्घो न वतिनान्यत्र। दराडी। दशिडुनो। द
शिडनः। हे दशिडुन्॥ एवंमुसलिनहलिनयशस्विनवा
गिमन्प्रभृतयः॥ वृत्रहा। वृत्रहरगो॥ वृत्रहराः। वृत्रहरम्।
वृत्रहणो। हनो घ्रे॥ हन्तेर्दकारघो न वतिनकारेजितिलि
तिचपरे। वृसंयोगेणत्वंन॥ वृत्रघ्नः। वृत्रघ्नाः॥ वृहन्माम्॥

सि० चे० न०
३८

वेङ्गोः। वृत्रहणि। वृत्रघ्नि॥ एवं पूषन् प्रथमम्। संख्याशब्दाः
पञ्चनप्रत्तयो बहुवचनान्तास्त्रिषु सन्धाः। जश्शसोलु
क्। षकारनकारान्तसंख्यायाः परयोर्जश्शसोलुक्॥ पंच
। पंचतिः। स्मः। षकारनकारान्तसंख्यायाः परस्यामोनु
नवतिः॥ पञ्चानाम्। परमपंचनाम्॥ गोएत्वेन लुक्नु
तौ प्रियपञ्चा। प्रियपंचानौ। प्रियपंचनः। प्रियपञ्चः। प्रि
यपञ्चा। एवं सप्तनवनन्दशन्मभृत्तयः प्रष्टनोडौ। अष्ट

॥ अष्टम् ॥
॥ ३८ ॥

ईकारेच। शुनः। शुना। श्वभ्याम्। हनः। हना। पुवभ्याम्। मघ
वा॥ मघवानौ॥ मघवानः। मघोनः। मघोना। प्रवर्णस्त्रिमा
वनजमनजारहितस्यार्चन्तस्तत्पृष्टत्पंतादेशः स्यान्
तुसौ। वितोनुम। उकारानुबन्धस्यकारानुबन्धस्यचतु
मागमोभवतिपुंसिपंचसु। प्रवर्तन्तौ। प्रवर्तन्तः। प्रवर्तन्तम्
। प्रवर्तन्तौ। प्रवर्तन्तः। प्रवर्तन्ता। प्रवर्तन्त्याम्। अनजः किम्।
अनर्वाणौ। असौ किम्। प्रवर्ता। इतोत्यन्चसु। पथिनमथि

सि-च-ना-
३९

सु। राक्। राण। राधो। राधः। राभ्याम्। राक्षु। सुक्कुव। सुक्कुप।
सुककुनो। सुक्कुनः। सुक्कुभ्याम्। सुक्कुक्षु। पुजेः पंचसु
नुम्नसमासे ईति च॥ दिशाम्। दिशदृशस्य शमशदधृषुञ्ज
त्विज्कुचपुंजस्रजन्प्रवउसिहादीनां कुत्वं नवति स्यादौ
रसेपदान्ते च। युङ्। युञ्जौ। युञ्जः। युञ्जम्। युञ्जौ। युजः। यु
जा। युभ्याम्। युक्षु। समासे तु सुयुक्। वीः कुः। चवर्गस्य कवर्गो
नवतिधा तोर्नसेपरेनाम्नश्चरसेपदान्ते च। समाध्वर्यस्य नु

म्न। युक्। रवेनु। रवञ्जौ। रवञ्जः। रवभ्याम्॥ रवन्सु। क्षुशषराजदेः
षः। सम्नाद्। सम्नाद्। सम्नाजौ। सम्नाजः। देवेद्। देवेद्। देवो जौ
। देवेजः। परिमृट्। परिमृट्। परिमृजौ॥ परिमृजः। विश्वसृज्
विश्वसृद्। विश्वसजौ। विश्वसृजः। विश्वस्य वसुराघोर्दीर्घः
। विश्वावसुः। विश्वाराद्। विश्वाराद्। विश्वराजौ। विश्वराजः
। विश्वाराड्भ्याम्। विश्वारादसु। त्केराद्योश्च। संयोगाद्योः
। सकारककारयोर्लोपो नवतिधा तोर्नसेपरेनाम्नश्चर

सि. च. ना.
६९

चतेरकारस्य लोपः पूर्वस्य च दीर्घः शसादौ स्वरैतद्वितयस्वर
योरीपीकारे च। प्रतीचः। प्रतीचा। प्रतीगभ्याम्। प्रंत्यक्षु। तिर्य
डु। तिर्यञ्चो। तिर्यञ्चः। तिरश्चादयः। तिरश्चादयो नियात्पन्ते
शसादौ स्वरैतद्वितयस्वरयोरीपीकारे च। तिरश्चः। तिर
श्चा। तिर्यगभ्याम्। तिर्यक्षु॥ उदडु। उदञ्चो। उदञ्चः उदीचा।
उदगभ्याम्। उदक्षु। पितरमञ्चतिपित्रज। पित्रञ्चो॥ अतो
दीर्घो न। पितृचः पितृचा। पित्राभ्याम्। पित्रक्षु। सखडु। स

धीचः। सम्पडु। समीचः। प्राङ्। प्राचः। प्राचा। पूजायान्तु। प्रत्य
ञ्चः। प्रत्यंवाः प्रत्यङ्गाम्॥ प्रत्यडु। प्रत्यडु। रन्ध्रु। उदञ्चः। उ
दवा। उदङ्गाम्। तिर्यञ्चः। तिर्यञ्चा। तिर्यङ्गाम्॥ सम्पञ्चः
॥ सम्पञ्चा॥ सध्रञ्चः। प्रञ्चः। प्रमुमञ्चतीति प्रमुमुपडु। प्र
मुमुईवः। प्रमुमुईवा। प्रमुमुपगभ्याम्॥ प्रदमुपडु। प्रदबुडु
। पूजायान्तु। प्रमुमुपञ्चः॥ प्रमुमुपडु। प्राम्। प्रदमुपञ्चः। प्र
दबुञ्च। मनुत्त। मनुद। मनुभ्याम्। चितो नुम्। सम्मदत्तौऽथो

सि. च. ना
४२

दीर्घशैव। मदान। महन्तो। महान्तः। हेमहन। द्विभुक्तानां ज
हादीनां ज्वशतुर्ननुमशौवा। ददत्। ददतो॥ ददत्। एवं ज
क्षत्। जाग्रत्। दरिद्रत्। चकासत्। अत्वसोः। सो॥ अत्वन्त
स्याधात्वसन्तस्य चोयधायादीर्घो भवतिसावधौ। नवान्।
हेनवान्। चक्षमाः। अधात्वसन्तस्य किम् वीवारणिक्से
ऽसौ वीवरव॥ शत्रन्तस्य तु अत्वन्तस्याभावान्तदीर्घः॥ नव
ना भवन्तो। यचन्। दीवन्। धीमान्। हे धीमन्। धीमन्तो। मघ

अतित्यदः। पः। यो। ये। एषः। एतौ। एति। एतम्। एतौ। एतान्। अन्वा
देशे। एनम्। एनौ। एतान्। एनेन्। एनयोः॥ अग्निमन्। १॥ अग्नि
मद्यौ। अग्निमद्यः। अग्निमन्ध्याम्॥ अग्निमत्सु। प्रत्यं चतीति कि
पि कृते। नो लोयः। धातोर्हसान्तस्योयधाभूतस्य नकारस्य
लोयः। कृतिपरेषु लार्थान्वतेर्न निनुपयदात्कुञ्चेः। द्विपि
न। कुरुः। अचेः। पुंसि पञ्चसु नम्। दिशाम्। प्रत्यङ्। प्रत्यञ्चौ।
प्रत्यञ्चः। प्रत्यञ्चम्॥ प्रत्यञ्चौ। अचौ दीर्घश्च। नलोपिनोऽ

सि. च. नाः
धृ

षट्। षड्। षड्भिः। षड्भ्यः। ह्लः। संख्यायाः। घोणे। नवतिनामि
परे। षसशम्। षट्सु। षट्सु। परमषट्। परमषट्सम्। गौरात्वे
तु। प्रियषट्। प्रियषट्। प्रियषाम्। दोषाम्। दोषादीनां
ने। नवतिरसेयदान्ते च। दोः। दोषो। दोषः। शसादौ वा दोषम्।
दोषः। दोषः। दोषा। दोष्याम्। दोष्याम्। सविसर्जनु
मुस्थानिकानुस्वारवधानेऽपि क्लिलात्परस्य सस्यः।
दोः। दोषु। दोषसु। ध्वोर्द्विहसे। पियवीः। पियठिषौ। पिय

ठिषः। पियवीर्भ्याम्। पियवीर्भिः। पियवीः। पियवीषु। विविट्।
विविट्। विविट्सो। विविट्सम्। विविट्सु। ॥ तट्। तट्। तट्। त
सः। तड्भ्याम्। तट्सु। गोरट्। गोरट्। गोरट्सो। गोरट्सो। गोरट्सः।
गोरट्सम्। गोरट्सु। तद्विरहोः संयोगान्तलोप ईत्येके ॥ त
क। तगु। तट्। तगभ्याम्। तगु। गोनक। गोरग। गोरट्सो। गोर
भ्याम्। गोरट्सु। कलोपेकत्वमसिद्धम्। पियक। पियगु। पिय
पट्सो। पियट्सः। पियगभ्याम्। पियगभिः। पियगु। एवं विवक। वि

सि. च. नाः
४४

वग। विवक्षो। विवक्षः। विवक्ष्याम। विवक्षु। दिधक। दिधग
। दिधक्षो। दिधक्षः। दिधक्ष्याम। दिधक्षु। सुपि सौ। सुपीर्त्याम। सु
पीर्तिः। सुपीः। सुपीष्यु एवं सुत्तः। सुत्तु सौ। सुत्तुर्त्याम। सुत्तुः
ष। सुत्तुष्यु। विद्वान्। विद्वान्सौ। विद्वान्सः। हे विद्वान्। विद्वान्सम्
। विद्वान्सौ। वसोर्वड्। वसोर्व उत्वं प्राप्नोति प्रसदोस्वरेत द्वित
पत्वरमतुष्योपीकरिच। विदुषः॥ विदुषा। विद्वत्सु। सेदिवा
न्। सेदिवांसौ। सेदिवांसः। वस्योत्वे ईड् भावः। सेदुषः। सेदि

वान्। मघवन्तौ॥ मघवन्त्याम। गुप। गुव। गुयौ। गुक्ष्याम॥ ताहक
॥ ताहशौ॥ ताहक्षु॥ एवं पादगादयः। नशः कोवापादाने स्यादौ
भ्रसेव॥ नक्। नग। नट्। नड्। नशौ नशः। नक्ष्याम। नड्याम॥
नक्षु। नटत्सु। विट् विड्। विशौ॥ स्पृग स्पृशौ॥ वृत् स्पृक् उदक् पू
र्वस्य नकुत्वम् उदक् स्पृह्॥ दधृक्। दधृयौ। दधृक्षु॥ रत्न।
मुट्। रत्नमुषौ। रत्नमुषः। रत्नमुड्याम। रत्नमुद्भिः। रत्नमुदसु॥
रत्नमुटत्सु॥ पष। शब्देनित्यम् बहुवचनान्तः। जप्रशसौ लुक्

सि. च. ना.
४५

मनःपुमांसमेगोयुमांसौ॥पुंसोःसुइत्यु पुंसः॥पुंसु। वधा॥वेधसौ।वे
धसः॥देवेधः॥वेधो न्या॥उशनसाम्।उशनसुपुत्रदंशस्यने
दसांसेरधेर्जनवति।उशना।उशनसौ।उशनसो धोनान्त
ताप्रदन्तावावाच्या॥देउशनर।देउशन।देउशनः॥उश
नो न्याम्।उशनसु।सौसः॥प्रदसोदस्यसुःसोपरे।सनौ।
प्रदसःसेनो नवति।प्रसौ।दस्यमः॥मादू।प्रदसोमात्परस्य
उश्रडुश्र नवति।प्रमू।जसौ।एरी बहुत्वे।प्रसरेकारस्यई

नवति बहुत्वे।प्रमी।प्रमुम्।प्रमू।प्रमून।प्रमुना।प्रमून्याम्
।प्रमीनिः।प्रमुषौ।प्रमून्याम्।प्रमीन्यः।प्रमुमात्र।प्रमुष्य।
प्रमुयो।प्रमीषाम्।प्रमुषित्।प्रमुयोः।प्रमीषु।इतिहसान्ता
।युद्धिङ्गाः॥॥॥॥नहोयः॥नहोहस्यधोनवतिधातोर्न
सिनामश्चरसेपदान्तेच।उपानत।उपानद।उपानहो॥उ
पानन्द्याम्।उस्मिक्।उस्मिहो॥उस्मिभ्याम्।द्यौःदिवौ।द्यु
न्याम्।द्युषु।गीःगिरौ।गिरः।गीर्भ्याम्।गीर्षु।एवंपरभुनादयः॥

सि. चाना.
४६

चतस्रः। प्रियचत्वारः। प्रियचत्वारो। हेप्रियवत्त्वः। इयंस्त्रियाए
। ईदमः। स्त्रियामियंसौ। इयम्। इमे। इमाः। इमाम्। अनया। आ
न्याम्। प्रस्ये। प्रस्याः। अनयोः। प्रासाम्। प्रस्याम्। प्रासु। अ
न्वादेशे। एनाम्। एने। एनाः। एनया। एनयोः। स्रक्। स्रजौ। स
न्याम्। स्रक्षु। समित्। समित्। समिधो। समिन्ध्याम्॥ स्या।
त्ये। त्या। एवंयदतदएतदकिम्। वाक्। वाचौ॥ वाग्न्याम्। वा
क्षु। ककुप। ककुव। ककुनौ॥ ककुभ्याम्। ककुप्सु। त्वक्।

वन्द्याम्॥ सेदिवत्सु। ऊषिवान्। ऊषिवांसौ। ऊषिवांसः। ऊषिव
न्द्याम्। ऊषिवत्सुशुश्रुवान्। शुश्रुवांसौ। नुधातोः। शुश्रुवुषः। शु
श्रुवन्द्याम्। शुश्रुवत्सप्रमहब्धब्दसाहचर्यादधातोर्नृग
ह्यतेतेनेदन। सुहिन। सुहिन। सुहिंसौ। सुहिंसः। हेसुहिन।
सुहिन्याम्। सुहिन्सु। ध्वत्। ध्वद। ध्वसौ। ध्वसः॥ ध्वन्द्याम्।
ध्वत्सु। एवंस्त्रत्। स्त्रसौ। स्त्रन्द्याम्। स्त्रत्सु। युंसौ। सुड। युंसौ। सु
डादेशो भवति युंसिपञ्चसुशौ च॥ युमांन्। युमांसौ। युमांसः॥ हेय

सि.च.ना
४७

स्त्रीलिङ्गाः ॥ ॐ ॥ ॐ ॥ स्वनदुत्तरास्वनदुद्दी। स्वनड्वांदिमुनस्तद्व
त। शेषं पुम्बत्त। वाः। वानी। वरि। वार्त्ताम्। वार्ष। कुनसे। विम
लघु। विमलदिवी। विमलदिवि। किम्। के। कानि। इदम्। ई
मे। ईमानि। अन्वादेशे। एतत्। एने। एनानि। ब्रह्म। ब्रह्मणी। ब्रह्मा
णि। हे ब्रह्मन्। हे ब्रह्मा। अन्तः। अहनशदस्य विसर्गो न वतिर
सेपदान्ते च। अहः। अन्ही। अहनी। अहानि। अन्हा। अहोमा
म्। अहोनिः। कर्मा। कर्माणि। एवं चर्मन्वर्मन्धन्वनादयः।

दण्डि। दण्डिनी। दण्डोनिः। अस्वि। अस्विणी। स्वावीणि। वाणि
म्। वाणिमनी। वागमीनि। बहुवृत्रह। बहुवृत्रघ्नी। बहुवृत्रह
णी। बहुवृत्रहाणि। बहुप्रघ। बहुप्रघ्नी। बहुप्रघणी। प्रघा
णि। बहुप्रघम्। बहुप्रघम्णी। बहुप्रघम्णी। बहुप्रघम्णी। बहुप्रघम्
णि। असृक्। असृज्जि। शसादो वासन। असानि। अस्मा। अ
सम्पाम्। ऊर्क। डुर्जी। वुर्जि। बहुज्जोनुम्प्रतिषेधः। अस्मा
त्पूर्वावानुम्॥ बहुज्जि। बहुज्जि। तत्। त्से। त्मानि। तत्। ते

सि. च. ना
४५

।तानि।यत्र।ये।यानि।एतत्र।एते।एतानि।अन्वादेशे।एतत्।
एने।एनानि।वेनित्।वेनिदी।वेनिदि।शेनुम्।वेचित्।वेचि
दी।वेचिदि।गवाक् शब्दस्य रूपानि।।कीवेऽर्चीगतिनेदत्तः
।असन्वागागमाल्लोपैर्नवाधिकत्रातस्मत्तम्।स्यस्सुसुनव
मङ्गादौषद्वेस्सुस्त्रीणिजशशसोः।वत्वरिशेषेदशकेनू
पाणीतिविज्ञावय॥गवाक्।गवाग्।गोअक्।गोअग्।गो
ऽक्।गोऽग्।गवाङ्।गोअङ्।गोऽङ्।गोची।गवान्ची।गो

त्वचौ।अक्।अचौ।अथशब्दीनित्यम्बहुवचनान्तः।आयः।अ
यः।।निदयाम्।अपशब्दस्यदत्त्वंनवतिनादौविभक्तौ।अदिः।
अन्धः।असु।दिक्।दिशे।दिग्भ्याम्।दिस्।त्विद्।त्विङ्।वि
षौ।दृक्।दृशे।सहजुषत्तइतिसजुःसजुषौ।सजून्माम्।सजू
ःषु।आशीः।आशिषौ।आशीर्त्नाम्।आशीःषा।असौ।अम्।
अम्।अम्सु।अम्।अम्।अमुया।अम्त्नाम्।अमुष्ये।अ
ष्याः।अमुष्ये।अम्षाम्।अमुष्याम्।अम्षु।इतिदसान्ताः

सि. च. ना
धृष्ट

नोऽवर्सात्परस्परशतुर्तुमनित्यमीकानेऽपि च ॥ पचत् । पच
नी । पचन्ति । दीव्यत् ॥ दीव्यन्ती । दीव्यन्ति । स्वप् । स्वव । स्व
यी । त्समहत् इति दीर्घः । स्वापि । दीर्घोनेत्यके । स्वपि । स्वपा
भिदयामि । स्वत्थाम् । स्वन्दिः । जात् । जाती । जगन्ति । म
हत् । महती । महन्ति । धनुः । धनुषी । न्यपूर्वस्य शो दीर्घः
। धनूंषि । हविः । हविषी । हवींषि । पय । पयसी । पयोसी । व
वः । पियठी । पियठिषी । सपड् । न्तस्य सोऽनुम् । पियठिषि ।

सुषुम् । सुषुंसी । सुषुमांसि । अद् । अम् । अमूनि । इति हसान्ता
नपुंसकलिङ्गाः ॥ ३ ॥ त्वमहं सिनासि सहितयो र्युष्मदस्म
दोस्त्वमहमित्येता वादेशौ नवतोऽयं सङ्ख्येन । त्वम् ।
अहम् । युवा बौद्धि वचने अर्थवाचिनो र्युष्मदस्मदो र्युवा
वादेशौ नवन्ति विनक्तौ । आमी । युष्मदस्मत्त्वां परेऽत्रोना
मनवन्ति । युवाम् । आवाम् । पूयं वयं जसा । जसा सहितयो
र्युष्मदस्मदो र्यप्यं वयं नवतः । मयम् । वयम् । त्वन्मदेकले

सि. च. ना
५०

। युष्मदस्मादोस्त्वन्मदो भवत एकत्वे गम्यमाने । आम्भौ । युष्म
दस्मादो हे नात्व भवति । अमिसकानि भिसिचयेरे । त्वाम् । मा
म् । युवाम् । आवाम् । तदाद्यत्वे शसोति दीर्घः । शसो नीवक्त
व्यः । युष्मान् । अस्मान् । त्वन्मदादेशे कृते । एटाड्योः । युष्मद
स्मादो नेत्वं भवति टाड्योः । त्वया । मया । युवान्याम् । आवान्या
म् । युष्मानिः । अस्मानिः । तभ्यं मत्वां ड्याडे सहितयोर्व्युष्मद
स्मादोस्तुभ्यं मद्ममेतो भवतः । तुभ्यम् । मद्मम् । म्यसृश्रम् ।

अञ्चो । गोऽञ्चो । गोवाञ्चो । गोञ्चि । गोऽञ्चि । तिर्प्यकृति
रञ्चो । तिर्प्यञ्चि । तिर्प्यङ् । तिर्प्यञ्चो । तिर्प्यञ्चि । पकृत् । पकृती
। पकृन्ति । पुनस्तद्वत् । पकानि । पक्का । पकृत् । शक्याम् । श
कृन्त्याम् । ददत् । ददती । ददन्ति । बुदति । एवं जाग्रदादयः तु
दत् । वादीयोश्शतुः ॥ अवर्णीन्तात्पर्यशतुर्वीजुमीका
नेद्रपिच । तुदती । तुदती । तुदन्ति । ज्ञात् । ज्ञाती । ज्ञाती ।
ज्ञान्ति । अप्यपो नान्ति त्पम् । अप्रत्यपयप्रत्यमसयसंवन्धि

सि.च.ना.
५९

मुष्मासु। अस्मासु। समसमानेद्येकत्ववाचिनियुष्मादस्मदी
। समासाद्योऽन्यसंख्यश्चेद्युवावौत्वन्मदावपि। सिजसुडेडु
ससुपरतः प्रादेशाः स्युः सदैवते। त्वाहौपूयवयो तु न्यमत्यौ
तवममावपि २ एतेपरत्वाद्वाधन्तेयुवावौविषयेस्वके।
त्वन्मदावपिवाधन्तेमूर्ववविषयेस्व तयोः ३। द्येकसंख्यः।
समासाद्यौवर्क्येयुष्मादस्मदी। तयोरेकतार्थत्वाद्युवा
वौत्वन्मदौनच ४ त्वांमोवाऽतिस्मान्तइतिविग्रहे॥ अ

तत्वम्। अत्यहम्। गौणत्वेपियुष्मादस्मदौस्यदाद्यत्वम्भव
ति। अतित्वाम्। अतिमाम्। अतिश्रयम्। अतिवयम्। अति
त्वाम्। अतिमाम्। अतित्वाम्। अतिमाम्। अतित्वया। अ
तिमया। अतित्वाभ्याम्। अतिमभ्याम्। अतित्वानिः। अ
तिमानिः। अतितुभ्यम्। अतिमत्तुम्। अतित्वाभ्याम्। अ
तिमाभ्याम्। अतित्वभ्यम्। अतिमभ्यम्। अतिमत्तु। अति
तव। अतिमम। अतित्वयोः। अतिमयोः। अतित्वाकम्।

सि.चना.
५२

अतिमाकम्। अतित्वमि। अतिमपि। अतित्वासु। अतिमासु
। युवामाचोवातिक्रान्तइतिविग्रहे। सिजसुडे.उ.सुप्राग्व
त। अतिप्रयुवावौ। युष्मानस्मान्वातिक्रान्तइतिविग्रहे।
अतियुष्मात्। अयुष्माम्। अत्यस्माम्। सिजसुडे.उ.सुप्राग्व
त्। अतियुष्माम्। अत्यस्माम्। अतियुष्माम्। अतित्यस्माम्।
अतियुष्मान्। अत्यस्मान्। अतियुष्माया। अत्यस्माया। या
। युष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितीयानिस्तेमेवांनोवरन्सो

युष्मदभ्यामपरोभ्यस्रभ्यम्भवति। शकानोभकारादित्व।
बृहत्पर्थः। युष्मभ्यम्। अस्माभ्यम्। ड.सिभ्यसोऽशतुः। ड.सि
साहचार्यात्यन्वभ्याम्यस्रह्यते। त्वत्। मत्। युवाभ्याम्।
आवाभ्याम्। युष्मात्। तवममड.सा। ड.सासहितयोर्युष्म
दस्मदोस्तवमभौभवतःतव॥मम। युवयोः। आवयोःसु
डाम। सामाकम्। युष्मदस्मदभ्यामपरःसामाकम्भवति
युष्माकम्॥ अस्माकम्॥ त्वमि। मपि। युवयोः। आवयोः। यु

सि. च. ना
५२

वक्तव्याः॥ एकारव्यातं वाक्यम्। तेनेहन॥ प्रोदने पचत न वि
ष्यति॥ इह तु स्यादेव। शालीनामो दनं ते दास्यामि। अनन्नादे
शे वाधाता ते तव वा भक्तोऽस्ति॥ अन्वादेशे नित्यम्। तस्मै ते ह
रये नमः। नादौ। वाक्यादौ पादादौ च वर्तमानयो र्युष्मदस्मा
दौर्न ते। एकारव्यातस्वाक्यम्। त्वास्मात्। वेदैरशेषैः सम्बद्धो
ऽस्मान्कस्मात् सर्वदा च तु। विशेष्यपूर्वसम्बोधनेतरपूर्वसम्बो
धने च हित्वा न्यस्मात्सम्बोधनात्परदोर्न ते। देवास्मान्। पा

दि नृदरे विष्णोस्मान् रक्ष सर्वदा॥ विशेष्यपूर्वात्तु। दरे कृपा
लो नः। या सर्वदा रक्ष देव नः। चादिभिश्च। च० व० ह० अ० ए
व० ए० निष्पेगिनेते। आ वयो र्युवयोश्चेशो हरिर्मा मे वर दत्तु।
अचाक्षुषज्ञानार्थधातुभिर्पेगिनेन च। चेतसा त्वां समीक्षते।
भक्तस्तव रूपं ध्यायति। चाक्षुषज्ञाने तु गभक्तस्त्वा पश्यति च
क्षुषा। विद्यमानपूर्वत्वात्तन्मात्परयो रन्वादेशेऽप्येते वा।
भक्तस्त्वमप्यहन्ते हि हरिस्त्वां प्रापति समो त्वा मेति वा। चा

सि.च.ना.
५४

दर्निपातः। च० वा० ह० अह० एवे० एवम्० नूनम्० पृथक्० शाख
त० युगपत्० नृपस्० नह० हन्त० चिना० नाना० स्वस्ति० यी
स्त० दोषा० नक्तम्० मृषा० मिथ्या० मिथ्यस्० अथ० अथो० अ
हो० ह्यस्० शस्० उद्येस्० नीयेस्० शनैस्० अधक्० अति० प्रा
नात्० दिवा० रात्रौ० सायम्० चिरम्० मनाक्० ईदृशत्० जोष
म्० तूष्णीम्० वह्निस्० अवस्० समया० निकषा० प्रज्ञा० च
त्० सानि० सना० मनत्० सनात्० तिरस्० अन्तरा० अन्त

मुष्मदस्मदोः षष्ठीचतुर्थीद्वितियासहितयोर्षथास्वङ् रव्ये
नामी आदेशा भवन्ति। तत्रैकवचनेन सहतमे द्विवचनेन वा
नौ। बहुवचने वरुसौ। त्वामामा। अमासहितयोर्षुष्मदस्मदो
स्त्वामा एतौ भवतः। श्रीशस्त्वावतुमापीददत्तात्तेमेऽपि
शर्मसः। स्वामीतेमेऽपि सह्रिः यातुवामपिनो विभुः १ सुखं
वान्नो ददात्वीशः पतिर्वामपिनो हरिः॥ सोऽव्याप्तो न प्रिशवं
वीनो दद्यान्मे व्याप्तवस्मनः॥ २ एकवाक्ये मुष्मदस्मदादेशा

सि. च. ना.
५५

धाच० पाट० प्याट० प्रङ्ग० हे० है० भोः० अपे० व० विषु०
० अरे० एकपदे० डाक० मंक्षु० युत्० अतः० श्रौषट्० वौषट्०
इत्यादि० तत्रादिर्विभक्त्यर्थे निपात्यते। तस्मिन्नितितत्र।
अस्मिन्नितिअत्र। यस्मिन्नितियत्र। कस्मिन्नितिकुत्र। क्व०
कुद्० तेन प्रकारेण तथा॥ सर्वथा० कथम्० इत्यम्। अस्मा
दितिइतः॥ एतस्मादित्यतः॥ ततः॥ पतः॥ सर्वतः॥ कुतः॥ बहु
तः॥ सार्वविभक्ति कस्तसित्येके। प्रादितः॥ मध्यतः॥ अन्त

तः॥ पूर्वस्मिन्निति। युनः॥ दुरस्तात्। अथस्तात्। उपरि।
उपरिष्ठात्। परस्मिन्नितियरेण। दक्षिणेण। दक्षिणा। दक्षि
णतः॥ उत्तरतः॥ दक्षिणस्यांदिशिदूरेदक्षिणादि॥ रा
जाधीनंराजसात्॥ सर्वभस्मभस्मसात्॥ ऊनी॥ ऊननी
। उननी॥ विस्ताराद्गोकारयोः॥ सद्यग्रादिः॥ काले। समा
नेऽन्धिसद्यः॥ अद्य। अधुना। इदानीम्। तस्मिन्काले। त
दा। पदा। कदा। सदा। सर्वदा। एकदा। अन्यदा। सयदि

सि. च. ना.
५६

। साम्प्रतम् । भूति । तूर्णम् । आशु । शीघ्रम् । पूर्वम् । परम् ।
। परम् । वि । ऐषम् । पनुत् । परारि । अन्यम् । अन्यतरे । उ
भये । तर्हि । परि । कर्हि । एतर्हि । प्रादिनुपसर्गः । प्र । प
रा । प्रप । सम् । अनु । प्रव । निस् । नित् । दुस् । दुर् ।
अति । वि । अधि । सु । उद् । नि । प्रति । प्रति । परि । अपि ।
उप । आड् । श्रुत् । प्रत्तन् । प्राविर् । प्राधातोः । उपसर्ग
धातोः प्राप्रयोक्तव्याः । तद्वयम् । चादिप्रत्ययसंज्ञा

रेण । सहसा । प्रलम् । वषट् । क्षमा । विहायसा । युरा ।
मिथो । प्रापस् । मुहुस् । साह्म् । साकम् । तमस् । हिनु
क् । धिक् । मा । माड् । स्वर । प्रत्तन् । प्रातर । पुनर् ।
सनुत् । पावत् । तावत् । स्वाहा । स्वधा । तथाहि । ख ।
लु । किल । सुष्ठु । दुः । हु । आदह । उपस्वर्गस्वरविभक्ति
पतिप्रकाश्च । अवदत्तम् । प्रहंम् । हेतौ । प्र । प्रा ।
इ । ई । उ । ऊ । ए । ऐ । ओ । औ । षष् । शुकम् । पथाक

सि.च.ना
५७

नाहाप्रत्ययो भवति॥ सर्वा॥ माया॥ अजादेश्व॥ अजा॥ एडका
। अश्व॥ चटका॥ मृमिका॥ बाला॥ वत्सा॥ होडा॥ मन्दा॥ विलाता
सम्फला॥ भस्त्रफला॥ अजिनफला॥ शणफला॥ पिराडफला॥ स
त्युषा॥ प्राकपुष्पा॥ प्रत्यक्पुष्पा॥ काराडपुष्पा॥ प्रान्तपुष्पा॥ ए
कपुष्पा॥ शूडा॥ कुन्वा॥ उस्मिहा॥ देवविशा॥ जेहाकनिष्ठा मध्य
मेतिपुंयोगेऽपि॥ अमृला॥ इत्यादि॥ पादो वार्द्धिपदी॥ द्विपा
द॥ काप्पतः॥ कापिपरे पूर्वस्याकारस्य कारो भवति॥ कारि

का॥ पाचिका॥ पाठिका॥ अतः किम्॥ नौका॥ शिपकादीनानां
क्षपका॥ ध्रुवका॥ कन्यका॥ चटका॥ यका॥ सका॥ अधित्यका
। तारका॥ ज्योतिषि॥ अन्यत्र तारिका॥ वर्णका तन्तवे वर्णिका
न्या॥ वर्तका शकुनौ प्राचाम्॥ उदीचान्तुवर्तिका॥ अष्टका॥
शादे॥ अष्टिकान्या॥ क्वचिद्वा॥ सूतका॥ सूतिका॥ मुत्रका॥ हन्दा
रका॥ हन्दारिका॥ अर्पका॥ अर्पिका॥ चटकका॥ चटकिका
। निर्भरत्रकानिर्भस्त्रिका॥ एषका॥ एषिका॥ अजका॥ अजिका

सि.स.मा.
५८

ज्ञका।ज्ञिका।द्वके।द्विके।निस्वका।निस्विका।द्वस्वोवा।का
पिपरंतराहोचपूर्वस्यद्वस्वोवा।गङ्गाका।गङ्गाका।गंगिका।न
दिका।श्रेयसितरा।श्रेयसुतरा।वाग्रहणादेवसन्ध्यासराणा।
भ।गोका।नोका।नराईम्।दरिदनी।दन्तनी।मयोनी।शु
नी।पोंस्मीस्त्रेणी।चोनी।हत्री।यस्यलोपः।इवर्मावर्णपोल्नी
पोभवति तद्धितस्यस्वरपेकात्रेईपिच।प्रोपगवी।ऐन्दी।ईष
नोऽल्लोपः।राक्षी।द्विदाम्नी।द्वित।।षकारटकारउकारअ

वति।नतुशहृनिर्देशे।न्काद्यन्तञ्च।न्काकण्।तुम्०णम्०
धा०चि०शस्०वत्०कृत्वस्०सु०प्राम्०ईत्याद्यन्तमव्यय
संज्ञाभवति॥अव्ययादिभक्तेर्लुक्।सहशंत्रिषुलिङ्गेषुस
र्वसुचविभक्तिषु।वचनेषुचसर्वेषुपन्नवेति तदव्ययम्।
वसिभागुरिचलोपमवाप्योरुपसर्गयोः।आयन्वैवहसान्ता
नायथावाचानिशादिशा॥वगाहः।पिधानम्।ईत्यव्ययानिः
॥३॥आवतः।स्त्रियाम्।अकारान्तान्ताम्।स्त्रिपांवर्त्तमा।

सि.च.ना.
५२६

स्त्रियामीषानदी।गौरी।सरसी।सरवी।अशिश्वी।अनडूही।अनडु
ही।इत्यादि।अनन्यवयोवाचिने।दन्तान्स्त्रियामीष।कुमारीकि
शोनी।वधूटी।चीरराटी।तनुणी।तलुणी।अदन्तात्किम्।शिशुः
ऊधो।नस्यवदुञ्जीहेनेड्।स्त्रियाम्।कुराडोभी।दूभी।असूभी।
वयोवाचिनेहायनस्यम्।त्रिचतुर्भ्याहायनस्यत्वंम्।त्रिहाय
णी।चतुर्हायणी।इन्द्रादेनानीय्।स्त्रियांपुंयोगे।ईन्द्राणी।वनुणी
नी।अगनी।शर्वीणीनुद्राणी।मृडानी।आचाप्यादणत्वम्।आचा

प्यानी।हीमारणयोर्महत्वे।महद्विमंहिमानो॥महद्वरायो।अर
णानी।पवाहोये।दुष्टोपबोपवानी।पवनास्त्रियाम्।पवनानी।मा
तुलोपाध्यायास्याम्वा॥मातुलानी।मातुली।उपाध्यायानी।उपाधा
यी।समाहानेईपगुणश्च।द्वयी।त्रयी।अर्प्यस्त्रियोपाध्यायेत्योवा
स्वार्थे।अर्प्याणी।अर्प्या।हस्त्रियाणी।हस्त्रिपाउपाध्यायानी।उपा
ध्याया।युंयोगेच।अदन्तात्स्त्रियामिष्।शूदी।गराकी।पालका
नान्त।गोपालिका।अश्वपालिका।सूर्यादेवतायामाप्।स्त्र

सि-च-ना-
६९

र्यस्यस्त्रीदेवतासूर्याः। प्रमास्त्री। जातेनपोयधात्। जातिवाचि
नोऽवकारोपधादकारान्तास्त्रियामीपूप्रत्ययोभवति॥ महिषी।
हंसी। पोयधात्तु। द्वात्रिंशत्। वैश्या। क्वचिन्ना। वलाका। गवपदयमु
कपमनुष्यमत्स्यानामनिषेधः। गचमी। हयी। मुकयी। हसान्तद्वि
तपस्येपिलोपः॥ मनुषी। इषिमत्स्यस्यपलोपः॥ मत्सी। सूर्याग
स्यदोनीयेईपिच। अगस्ती। तिव्यपुष्यदोनेष्टत्राणियलोपः॥
तैषी। येषी। जानयादादिभ्योऽर्थविशेषेईष। जानयदीहृत्तिञ्चे

कारानुवन्धास्त्रियामीपूप्रत्ययोभवति। ष० वराकी। इ० कनुचनी।
उरुदयसी। ऊरुदयी॥ ऊरुमात्री। इत्वनी। उ० गोमती। विदुषी। ऋ०
पचन्ती। दीव्यन्ती। तुदती। तुदन्ती॥ प्राची॥ प्राञ्ची। प्रतीची। प्र
त्यञ्ची। उदीची। उदञ्ची। तिरश्ची। तिर्यञ्ची। स्तनन्धी। मन्तन्ता
नेप। सीमा। सीमानो। दामा। दामानो। अन्तन्ताद्वहुवीदेर्न्। व
हुपञ्चा। डाश्वा। सीमा॥ सीमे। सीमाः। दामा। दामे। बहुपञ्चा।
बहुपञ्चे। उपधालोपिनोवेप्। बहुराज्ञी। बहुराजानो। नदादे

सि.च.ना.
५१

तत्कान्तात्। उतुनिनी। जातान्तान्। दन्तजाता। अस्वाङ्ग
पूर्वपदाद्वा। सुरापीती। सुरापीता। पाणिगृहीती। नार्प्या
म। अन्मापाणिगृहीता। क्रीतात्करणादेः। वस्त्रक्रीती। क
चिन्न। धनक्रीता। तादस्यत्वे। अन्त्रलिप्रीद्यौः। चन्दनलि
प्यान्पा। स्वाङ्गाद्वा। स्वाङ्गवाचिनी। दन्तादसंयोगोपधादु
पशार्जनादस्त्रियामीप्। सुमुखी। सुमुखा। सुकेशी। सुके
शा। नासिकोदगौष्ठं जंघादन्तकर्षशृङ्गाच्च। तुङ्गनासिकी।

। तुङ्गनासिका। मन्दोदनी। मन्दोदना। विम्बाही। विम्बाहा।
सुजंघी। सुदन्ती। सुकर्णी। सुशृङ्गी। अङ्गात्रकरावपुच्छा
त्। स्वङ्गी। सुगात्री। सुकराठी। सुपुच्छी। पक्षेस्वङ्गेत्यादी। क
वरमणिविषशरेभ्यः परासुच्चात्तिसम्। कवरपुच्छी। मणि
पुच्छी। विषपुच्छी। शरपुच्छी। उपमानात्पक्षपुच्छात्साम्।
श्रेणपक्षी। श्रेणपुच्छी। नकोडादिवहुस्वनात्। कल्याण
कोडा। सुजयना। सहनन्निविद्यमानपूर्वान्त। सकेशा।

सि. च. ना.
५६३

अकेशा। विद्यमाननासिका। नखमुखात्सञ्ज्ञायां म। शूर्प
णरवा। गौरमुखा। संज्ञायां किम्। ताम्रमुखी कन्या। दोगु
णात्। उदन्ताद्गुणवाचिनी वास्त्रियामीय। यद्वी। यदुः। वही
। बहुः। खनुसेयोगोपधान्त। खनुः। पारादुः। कृदिकानादक्ष
धातवाः। नात्री। रत्रिः शकटीः। शकटी। अक्षरार्थात्किम्। नृत्ति
। अजननिः। पद्धत्यादिभ्यो वा। पद्धती। पद्धतिरेवमन्वादेः
। मनुष्यतत्तुष्ट्या कप्यप्ति कुसितकुसिदानामेन्द्रादेश

त। अन्माजानपदा। कुण्डी अमत्रन्वेत्। कुण्डान्या। गोणी अ
वपने। गोणान्या। स्थली अक्षत्रिमायाम्। स्थलान्या। नाजी अ
णचेत्। नाजान्या। नागी स्थूलाचेत्। नागान्या। काली वर्ण
श्चेत्। कालान्या। नीली श्लोषधिप्राणिनोः। नीलान्या। संज्ञा
याम्वा। नीली। नीला। कुशी अपोविकारे। कुशान्या। कामु
कोमैथुनेच्छायाम्। कामुकान्या। कवनी केशविन्यासि। क
वरान्या। शोणाद्वा। शोणी। शोणा। बहुव्रीहेर्जाति पूर्वपदा

सि. व. ना.

५३

अजातेनीय। दाक्षी। अवन्ती। कुन्ती। उत्तकः। उदन्तादयोप
धानमनुष्माजातिवाचिनस्त्रिधात्प्रत्ययः। कुन्तः। अयोपधा
त्किमा। अध्वर्युः स्त्री। मङ्गोश्च। यङ्। श्वशुरस्यो कानाकान
लोपकश्च। श्वश्रूः। उपामानवाचि सर्वपदादूत्तनपदा
दः। करभोन्तः सहितशफलक्षणा वामसहितसहादेनो
यम्पेऽपि। सहितोन्तः। शफोन्तः। लक्षणेन्तः। वामेन्तः। सा
हतेरुः। सहोन्तः। नृनरयोनीपृष्टिश्च॥ नानी। फनस्ति

। युवनशब्दातित्रयस्ति। युवतिः॥ इतिस्त्रिप्रत्यया॥ लिङ्कार्थे।
प्रथमा॥ नामार्थमात्रे लिङ्। मात्राऽऽधिक्ये च प्रथमा विनक्तिः
नियतोपस्थितिके नामार्थः। उद्यैः। नीचेः। कृष्णः श्रीः। ज्ञानम्।
ज्ञेयः। रवानी। प्रादकम्। एकः। द्वौ। बहुवः। अलिङ्गाश्च नामा
र्थमात्रे इत्यस्योराह नणाम्। अनियतलिङ्गास्तु लिङ्मात्राधि
क्ये इत्यस्य॥ तटः। तटी। तटम्। ग्रामात्रणे च॥ अतिमुरवीक
रणे प्रथमा॥ हे देव। हे देवौ। हे देवाः। नो सन्तो सन्मयो स।

सि. च. ना.
१४

मवद्गवदयवतोवातिपासाधौ। नोहने। नगोनमस्ते। अद्योया।
हि। शेषाः कार्ये कर्तृसाधानयोर्दानपात्रे विशेषावधौ संवधा
धारनावयो। द्वि। तीयाद्या विनक्तयः। एवमेषु तवति। कार्ये
कर्मकारके द्वितीया। कर्तृकनोति कान्दकोरूपं पश्यति वा
स्तुकः। राज्यं प्राप्नोति धर्मिष्ठस्सोमसुनोति शोमपाः। १॥ कर्तृ
रिकरणे च तृतीया। निम्नप्रशरेण नामेण रावणे लोक राव
णः। कनाप्रेण विदित्स्मैपिवानने व्युत्पत्तेषु न॥ १॥ दानपात्रे

ईश्वरिष्ठं धातुं योगी। पूतकृतार्थी। कुसिसापी। कुसिदापी। वृषा
कपापी। अग्रापी। मनोनेत्रौवा। मनावी। मनापी। मनु। यत्न्या
दयः निपात्याः। पत्नी। सपत्नी। एकपत्नी। वीरपत्नी। क्वचिद्वा
दृढपत्नी। दृढपतीः। दृढलपत्नी। दृढलपतिः। गर्तमर्त्ययोगे
एताविष्मते। अन्तर्द्यत्नी। पतिपत्नी। अन्तर्द्यती। पतिव
ती। एता। एनी। हरिता। हरिणी। रोहिता। रोहिणी। श्रेयता। श्रे
यी। असिता। असिक्री। यलिता। यलिक्री। इत्यादि। इतामनु

सि. च. ना.
६५

स जनेनिर्द्वारणस्वाभ्यादिनिश्चयतैर्योगेद्वितीयाद्याविभक्त
य। विनापायं सर्वफलति। प्रतरेणादिणीकि। जीवितेन॥ अ
न्तरात्वांसाहनिः॥ जयमनुप्रावर्षत्॥ अनुहनिंसुराः॥ मक्रोद
निमति॥ उपहनिंसुराः॥ नदीमन्ववसितासेना॥ प्रतिदेवा
नकुस॥ प्रतिहोमासः सर्वतो नगरम्॥ धिगजाल्यम्। उपप्यु
परिपर्वतम्। अधिधिलोकम्। अधिसुखम्। अधोऽधो
नाम्। उन्नयतः कृष्णम्। एवैयनितः। समयानिकवाहाप्रतिप
नियोगोऽपि॥ कालाध्वनोर्नैरन्तर्ये॥ मासमधीते॥ क्रैसंपर्व

तः॥ मासंगुडाधानाः॥ मासंकल्याणि॥ क्रौशमर्थति। क्रौशकृति
जानदी॥ नैरन्तर्ये कि। मासस्यद्विरधीते। क्रौशस्येकदेशेपर्वतः
अधियर्वाणांयीडः स्थासामाधारः कर्म। अधिनिर्गस्यवि
शेः उपान्वधाडः पर्वस्यवसः॥ अधिशेते॥ अधितिष्ठतिष्ठति।
अध्यास्तेवावैकराहृतिः॥ प्रतिनिविशते॥ सन्माज्जाम्॥

सि. च. ना.
६६

उपवसति ॥ अनुवसति ॥ अधिवसति ॥ आवस +
ति वा वेकुरां हं हरिः ॥ नाभुक्तार्थस्य ॥ वने उपवस +
ति ॥ इत्यादि ॥ सहादियो जेतृतीया ॥ सहृशिष्य +
राजतो गुरुः ॥ एवं साकं सार्द्धं समं योजोऽपि ॥
येनाङ्गविकारः ॥ येनाङ्गेन विकृतेना ~~स्य~~

चतुर्थी ॥ वेदविदेगाददाति ॥ क्रीययमाप्नोति तत्रापि चतुर्थी
। पत्ये शोते ॥ विश्लेषो विनागास्तस्य विधौ पञ्चमी ॥ दोमवतोऽवतर
ति गंगा ॥ धावतोऽस्वादपत्तिः ॥ संबधे षष्ठी ॥ नातेः पुनुषः ॥ आधा
रे सप्तमी ॥ श्रौपश्लेधिकस्मात्पिकेऽनिव्यापके वैषधिकेने
मित्तिकमौपचारिकं चेति ॥ षोढासः ॥ कटे शोते कुमानोऽसौ च
देगावः स्मृतेरते ॥ तिजिषु विद्यते ते लहृदि ब्रह्मा मृतपरमा
युमे संनह्यते धीषोऽगुल्मगे कनिष्ठांशतः ॥ क्रिया लक्षणाना
वस्तत्रापि सप्तमी ॥ वर्धति देवयोरोपातः ॥ विना सह न स

सि. च. ना
५९

मी॥ हि भवतोऽवतरति गङ्गा॥ धावतोऽशादयतन॥ समन्धेषु
राक्षःपुत्रः प्राधारैः सप्तमी॥ प्रौढश्रेष्ठिकस्सामीपिकोऽति व्याप
को वैषयिको नैमित्तिकं प्रौढचारिकश्चेति बोद्धव्यम्॥ कटेशो
ते कुमारो सौ चटगावस्मृशेरते॥ तिलेषु विद्यते ते लंददिप्रदा
मते परम्॥ बुद्धे सन्नद्धतधीरोऽद्वयाने करिणं शतम्॥ क्रिया
लक्षणं भावस्तं प्रापि सप्तमी॥ त्वर्थं तिद्वेवोरप्रापामः॥ वि
ना सह नमस्तस्मै निधीरणस्वाम्यादिनिश्च॥ एते योगे द्वि

तीयाद्या विनक्तप॥ विनादियोगे द्वितीया॥ विनापापं सर्वफल
ति॥ प्रन्तरेणाक्षिणिकि जीवितेन प्रन्तरात्वांसाहरिः॥ जय
मनुप्रावर्षत्॥ प्रनुहरिः सुराः॥ नक्तो हरिमिनि॥ उपहरिः सु
राः॥ नदीमन्ववसितामेना॥ प्रतिदेवान् कृष्णः॥ प्रजितोग्रा
म॥ उन्नतः कृष्णम्॥ एवं परितः संपन्निकमादा प्रतिपरि
योगेऽपि॥ कालाध्वनौ नैरन्तर्ये॥ मासमाधौ तीक्ष्णायव
ते॥ मासंगुडधानाः॥ मासंकल्याणी॥ क्रोशमधीते॥ क्रोश

सि. च. ना.
६६

कुटिलानदी॥नेरन्तर्व्येकिम्॥मासस्पष्टिरधीते॥क्रोशस्ये
कदेशेपर्वतः॥अधिपूर्वाणांशीडु.स्थासामाधारः।कर्म॥
अधिनिसर्वस्यविशेःउपान्वध्याडु.सर्वस्यवसः॥अधिशेते॥अ
धितिष्ठति॥अध्यास्तेवावैकएठंदरीः॥अनिनिविशतेसःन्मा
र्जम्॥उपवसति॥अनुवसति॥अनुवसति॥अधिवसति॥
आवसतिवावैकुण्ठहरिः॥नानुक्तर्यस्या॥बनेउपवसति॥
इत्यादि॥सहादियोगेहतीया॥सहशिष्येणगनोगुनु॥ए

वधोसम्बन्धाधारभावयोः॥द्वितीयाद्याविनक्तपरस्पर्येषुन
वन्ति।कार्येकर्मकारकेद्वितीया॥कटं करोति कात्रकोरु
पंपश्यति वासुष।राज्यं प्राप्नोति धर्मिष्ठस्सोमं सुनोति सोम
याः॥६॥कर्तरि करणे च तृतीया॥निन्नं शूरेण रातेण राव
णे लोक रावणः॥कराप्तेण विदीर्षेऽपि वानरे र्युध्यते पुनः॥
दानपात्रे चतुर्थी॥वेदं विदेगा ददाति॥क्रियया यमाप्नोति
तत्रापि चतुर्थी॥पत्ये शेते विश्वेषो विनागस्तस्यावधोपन्न

सि. च. ना
६५

त्य॥ एमेण सहशः॥ फल प्राप्तिः कालाः ननोरत्यन्तयोगे तृतीया
॥ अद्वा क्रोशेन वानुवाकौः धीतः॥ फल प्राप्तिः किम्॥ मासम
धीतो नापातः॥ अशिष्टव्यवहारे दाणः प्रयोगे चतुर्थ्यर्थे तृतीया
या॥ दास्या संयच्छते कामुकः॥ धर्मे तु॥ भार्यायै संयच्छति॥ न
मग्नादि योगे चतुर्थी॥ नमो ना एषणा य॥ एवं स्वस्ति स्वाहा स्व
भा॥ अलं वषट् योगे च॥ उपयद्विभक्तेः कारकविभक्तिर्वली
पसी॥ नमस्करोति देवान्॥ प्रत्वादि योगे षष्ठ्यपि॥ नोजनाम नो

जनस्य वा प्रनुस्समर्थः शक्तः॥ कृष्णाय कृष्णस्य वामदुर्भङ्गकु
शलं सुरवे मा पुष्यमर्थः प्रयोजनस्वाभूयात्॥ उमर्थं भातुं नि
योगे प्रीयमाने॥ हरये बोधते भक्तिः॥ श्वाञ्च न्ह उ. स्था शयो प्र
योगे बोधयितुमिष्टे॥ गोपी कृष्णाय श्लाघते॥ नृतेति घृते शपते
वा॥ धारिनुत्तमे र्ण॥ नक्ताय धारयति मोक्षं हरिं॥ स्पृहयते री
सिति॥ पुष्ये न्यः स्पृहयति॥ कुध दुहे र्णासवा र्थानां पम्पतिको
पा इपस्तम॥ हरये कुधति दुहति ईर्ष्यति अस्तयति॥ इत्या

सि. व. ता.
१६

दि॥ अतेऽप्रादियोगोपश्चमि॥ अतज्ञानान्नमुक्तिः॥ अन्योगृहा
दिहारः॥ प्राणद्वनात्॥ इतरोग्रामात्॥ निन्नः कृष्णात्॥ पूर्वी
ग्रामात्॥ प्राणामात्॥ देक्षिणाग्रामात्॥ विनाकृष्णात्प्रथक
नानावा॥ उपाध्यायादिधौते॥ ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते॥
वनाङ्गमोमोजने॥ कार्तिक्याग्राग्रहामणीमासे॥ प्रपहरेः परि
हरेः भुक्तेः ससारः॥ प्रद्युम्नः कृष्णात्प्रति॥ तिले न्यः प्रति
पञ्चतिमायान्॥ हेतौ तृयायन्वम्पे॥ जाड्याज्यायेन वाच

दि॥ नोविकीरोलक्ष्यतेततस्तृतिथा॥ अह्नाकाणः॥ अद्विवि
कारः किम्॥ अक्षिकाणमस्य॥ कञ्चित्प्रकारं प्राप्स्यन्क्षणे
॥ जटानिस्तापस॥ प्रकृत्यादिभ्यश्च॥ प्रकृत्यावातुः॥ प्रापेण
पात्रिकाः॥ तोत्रेणगार्ग्यः॥ समेनेति॥ विषमेणेति॥ द्विप्रोणेन
धान्यं क्रीणाति॥ सुखेन दुःखेन याति॥ दिवः करणं कर्मसंज्ञ
त्वात्प्रात्॥ अक्षरज्ञान्वादीत्यसि॥ तुमार्थयोगि॥ कृष्णेन तु

सि. च. ना
७९

कृष्णस्य कृतिः॥ जगतः कर्त्ता कृष्णः॥ गुणकर्मणि वा॥ नेता श्वस्य
ग्रामं ग्रामस्य वा॥ उभयप्राप्तौ कृति कर्त्तरि षष्ठी न॥ प्राश्वर्यो ग
वां दोहोऽगो येन॥ स्त्रीप्रत्यययोरकाकारयो र्योगे नोक्तम्॥ भ
दिका विभित्सा वा तुंद्रस्य जगतः॥ शष कृति वा॥ शब्दानामनु
शासनमाचार्येण चर्येण वा॥ वर्तमानाधारार्थकस्य योगे
षष्ठी॥ राज्ञाम्मतः॥ बुद्धः॥ मुजितो वा॥ इदमेवोपशयितम्॥ का
दैतु॥ कुर्वन्॥ कुर्वीणः॥ वक्तृवान्॥ वक्राणः॥ चक्रिर्वीसु

रुः॥ स्तोकास्तोकेन वामुक्त॥ दूरान्तिकयो र्योगे षष्ठा यि॥ ग्राम
दरादन्ति का द्वा॥ इत्यादि॥ निर्द्धारणे षष्ठी सप्तम्यौ॥ क्रियागुण
जातिसंज्ञाभिस्समुदायात्पृथक्करणं निर्द्धारणं यत्तत्ततः
षष्ठी सप्तम्यौ॥ क्रियापराणां क्रियापरेषु वा भगवदाराधकेशे
षु॥ गवांगेषु वा कृष्णसम्यन्तहीरा॥ नृणां नृषु वा ब्राह्मणः
श्रेष्ठः॥ शत्राणां शत्रेषु वा मैत्रः यदुः॥ स्वाम्यादिद्योगे षष्ठी सप्त
म्यौ॥ गवांगेषु वा स्वामी॥ अधिपतिः॥ ईश्वरः॥ दायादः॥ प्रसू

सि. च. ना.
३२

तः॥ प्रतिभूर्वाग्रनादराधिकेकिपालक्षणेवष्टीसप्तमी॥ नु
दत्तिउदतोवाघाव्राजीत्॥ आयुक्तकुशलाभ्यायोगेवष्टीसप्त
म्योतासर्थ्ये॥ आयुक्तः कुशलोवाहरिपूजनस्पहरिपूजने॥
साधुनिपुणाभ्यां पूजायां सप्तमी॥ मातरिसाधुनिपुणेवा॥ प्रि
सितोत्सुकोभ्यां योगेतितीयासप्तमी॥ प्रसितउत्सुः श्री॥ को
वाहरिणादरोवा॥ साध्वसाधुप्रयोगे सप्तमी॥ साधुः कृत्स्नोमा
तरिप्रसाधुर्मातुले॥ निमितात्कर्मयोगे सप्तमी॥ चर्मणि

इधिनंदन्तिदन्तयोर्दन्तिकुञ्जरमकेशेषुवमवींदन्ति सी
निपुष्कलकोदतः॥१॥ कस्येन्नन्तस्यकर्मणि॥ प्रधीतीया
करणे॥ तादर्थ्यचतुर्थीसंयमायश्रुतंधत्तेनरौधर्मायसंयम
म्॥ धर्ममोक्षायमेधावीधनेदानायभुक्तये॥१॥ तुमोऽप्रयुक्त
स्यकर्मणि॥ फलेभ्योपाति॥ कष्टलोभेकर्मणाधारिचपञ्च
मी॥ हर्म्यत्प्रहते॥ प्रासनात्प्रहते॥ कर्तृकार्यघोरकादोह
तिवष्टी॥ कर्तरिकायेचवष्टीकादिवर्जितेकृतिप्रगुज्यमाने

चतुर्थी॥वेदंविदेगाददाति

12.6
8

इति सिद्धान्त-यन्त्रिका

+